

M
A
G
Y
A
R
T
A
N
Í
T
Á
S

Carlo Goldoni (1707–1793)
AZ OLASZ KOMÉDIA MEGÚJÍTÓJA

2008/2.
MÁRCIUS-ÁPRILIS

MAGYARTANÍTÁS

2008. 2. szám

XLIX. évfolyam

Módszertani folyóirat

Megjelenik évente ötször:
január, március, május,
szeptember és november hónap-
ban.

Szerkesztő:

A. Jászó Anna

A szerkesztőség címe:

Budapest, Eötvös u. 77. 1153

Telefon/fax: 306-4234

E-mail: adamik.retor@invitel.hu

* * *

Kiadja a Trezor Kiadó

A kiadó címe:

Budapest, Egressy köz 6. 1149

Telefon: (1) 363-0276, telefax: (1) 221-6337

E-mail: trezorkiado@trezor.t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Felelős kiadó:

A Trezor Kiadó igazgatója

ISSN 0464-4999

Egyes szám ára: 370 Ft

Éves előfizetési díj: 1850 Ft

Két példány (azonos címre): 3000 Ft

Három vagy több példány (azonos címre) példányonként: 1450 Ft

(Ezek a 2008-ra érvényes árak; 2008/1. számunkban tévesen a 2007. évi árak jelentek meg. A tévedésért elnézést kérünk.)

Az elektronikus kiadás előfizetési díja: 800 Ft

A folyóirat megrendelhető a Trezor Kiadó címén, levélben, telefonon vagy telefaxon. Fizetés a megrendelést követően megküldött számla alapján csekken vagy átutalással.

Hirdetési díjszabás:

Hátsó borító: 50 000 Ft + áfa

Belső borítók: oldalanként 30 000 Ft + áfa

Belső oldal: 20 000 Ft + áfa

TARTALOM

Széplaki György: Dialógus Balassi: <i>Borivóknak való c. verséről</i>	2
Bertha Zoltán: A bölcselő Wass Albert.....	3
KÖLTÉSZET	
Vasvári Zoltán: „Hulltában egyre nő” (Harminc éve hunyt el Rónay György).....	6
Szathmári István: Szentci Molnár Albert zsoltároskönyve 400 éves	11
H. Tóth István: A költő, politikus és hadvezér: Zrínyi Miklós	12
DRÁMAÍRÁS	
H. Tóth István – Vasvári Zoltán: Az olasz ko- médiá megreformálója — Carlo Goldoni	14
AZ IRODALOMTANÍTÁS MŰHELYÉBEN	
Kántor Julianna: Kecskeméti Vég Mihály: LV. Zsoltár és Dsida Jenő: Psalmus Hungaricus III. (<i>Óraterv</i>).....	17
NYELVMŰVELÉS	
Holczér József: Szállodosóigék	23
Dóra Zoltán: <i>Felnézek vagy fölnezek</i> a Felvidékre	23
ÉDES ANYANYELVÜNK	
Somi Éva: Nyolcadik osztályosok anyanyelvi kompetenciáiról	24
SZÉP BESZÉD	
Szabó István: Példa és rávezetés. Hatáskeltés a retorikus költői szövegekben	27
Bencze Lóránt: Quintilianus <i>Szónoklattana</i>	32
Bóna Judit: Szép magyar beszéd verseny az ELTE-n	36
KÖNYVSZEMLE	
V. Raisz Rózsa: <i>Értelmező szótár+ ♦ Balázs</i> <i>Nikolett</i> : Bencédy József: <i>Retorika</i>	37
ÖTLETTÁR	
Raátz Judit rovata	39
E számunk szerzői:	
Balázs Nikolett, egyetemi hallgató, ELTE BTK ♦ Bencze Lóránt, egyetemi tanár, Zsigmond Király Fő- iskola, Budapest ♦ Bertha Zoltán, tanár, ??? ♦ Bóna Judit, tanár, ELTE BTK ♦ Dóra Zoltán, tanár, Vác ♦ Holczér József, tanár, Kecskemét ♦ Kántor Juli- anna, egyetemi hallgató, ELTE BTK ♦ Raátz Judit, tanár, ELTE BTK ♦ V. Raisz Rózsa, tanár, Esz- terházy Károly Főiskola, Eger ♦ Széplaki György, tanár, ELTE BTK ♦ H. Tóth István, vendégtanár, Károly Egyetem, Prága ♦ Somi Éva, tanár, Békés- csaba ♦ Szabó István, tanár, Vámosgyörk ♦ Szath- mári István, egyetemi tanár, ELTE BTK ♦ Vasvári Zoltán, tanár, Budapest	

Széplaki György

Dialógus *Petőfi: A puszta, télen c. tájleíró verséről*

TANÁR A költő ezt a versét Pesten írta 1848 januárjában. „*Hej, mostan puszta ám igazán a puszta!*” — kiált fel az első sorban. A megírás tényeiből viszont kiderül, nincs ott, nem közvetlenül maga előtt látja azt, amiről ír. Jól van ez így? Emlékezetből mutatja be a tárgyát, lehet-e pontos, valóságghű a költemény?

DIÁK Petőfi nagy költő, a magyar Alföld költője, ott nőtt fel, ő mindent tudhat a pusztáról, miért ne lehetne pontos a leírása? A versben benne van minden: igazi sík, alföldi vidék, tanyavilággal, pásztorokkal, betyárral, csárdával, állatokkal. Ő népies költő, és a népdalokban is hasonlóak vannak. Ezt megtanultuk már ötödikben is.

TANÁR Vajon ezért tartjuk nagyra, ezért szeretjük ezt a versét? Mondd meg őszintén, te szépnek, jónak tartod?

DIÁK Sok szépet, komolyat hallottam, olvastam már róla, de mikor először került a szemem elé, akkor a címe fogott meg, abban is a *télen* szó. Én szeretem a telet, sok örömem van benne, sok érdekes programom van télen. No, ebben a versben ilyet nem találtam!

TANÁR Szépek, jók lehetnek a téli élményeid, tisztelem is a vélekedésedet. Valóban, Petőfinél nem ilyenek vannak. Ám te mondtad: ott nőtt fel, mindent tudhat róla. Ha meg verset ír, a legfontosabbat, a legérdekesebbet, az élményeit mondja el, azokat osztja meg olvasóival. Gondold el, te mit idéznél fel legutóbbi téli élményeidből, ha le kellene írnod? Biztosan lenne jó néhány esemény, cselekvés, helyszín, amit bemutatnál.

DIÁK Na persze! És milyen mozgalmasan, csupa változás, poén, ahogy lenni szokott! Hát az igazat megvallva, Petőfinél alig történik valami. Még azzal is húzza az időt, hogy elsorolja, „nincs ott”... semmi sincs ott.

TANÁR Vissza tudod-e idézni, hogy olvasás, hallgatás közben, mi jelent meg a képzeletedben ezeknél a soroknál?

DIÁK Hát persze! Egy nyári Hortobágyról szóló film képei. De alighogy elmerültem volna bennük, továbbugrott a vers, nem is mindent értettem a béresről meg a csaplárról. Aztán már megint a tél zord arca, kavargó széllal, hóval. Még a betyár hagyján, az legalább izgalmas, de aztán az sem csinál semmit.

TANÁR Érdekes, gyerekkoromban először én is hasonlóan láttam. Csak amikor jobban figyeltem, akkor vettem észre, hogy éppen ebben van a csoda: egyszerre képes megmutatni a nyarat és a telet. És a hiányzó nyári jelenségek erősítik meg bennünk, mit is jelent a tél a pusztán, milyen lehetett ott az emberek élete?

DIÁK Talán nekem is így kellene elmondanom a téli élményeimet: üres az úszómedence, a napozó, szunnyad a fürdőnadrágom, most meg itt birkózik a széllal, hóval, csúszik a sílécemen?

TANÁR Nem is rossz! Ha jól illeszted őket egymás mellé, hatásos lesz. Próbáld meg!

DIÁK Jó, de ha anyukám megkérdezi, mit kell megtanulni Petőfi verséről a következő órára, mit mondok neki? Ő szeretné, ha megmutatnám a tankönyvben is, ettől eddig.

TANÁR Megmutathatod anyukádnak, mettől meddig: a *Hej, mostan puszta ám*-tól a *véres koroná*-ig. Olvassátok el hangosan, akár többször is a verset, és figyeljétek meg, hogyan vezet végig a költő minket azon a régi magyar alföldi tájon a tél világában. Csupa kép, méghozzá nyugalmában is mozgalmas kép. Él, cselekszik ott minden, még a természet jelenségei is. Milyen élményeket idézett fel a megírásakor Pesten, távol a puszta valóságától? Konkrétan nem tudhatjuk, nem is fontos. Annál inkább a mód, ahogyan tette mindezt, ahogy képes a mai olvasót is elbűvölni.

DIÁK Tehát még azt is elmondhatom, hogy engem mi bűvölt el ebben a versben?

TANÁR Természetesen, nincs annál fontosabb. Áruel, szívesen hallgatom.

DIÁK „*Egy-egy bozontos bús tinó el-elbődül...*” Ez közel van hozzám, megértem a panaszát.

Hosszú-e az út villamossal?

Széplaki György köszöntése

Amikor 1995 szeptemberében először voltam tanszéki értekezleten a Kazinczy utcai épületben, még meleg volt az idő, fényes, kék az ég, csak egy távoli radarképernyőn látszott egy egészen kis felhő, elszíneződés, amiből később az a hurrikán lett, amely felsőoktatási integráció néven vonult be a meteorológiai évkönyvekbe. De a Kazinczy utcában már tárgyalták. Ki fontoskodva, ki apatikusan, ki alig érezhető izgalommal a hangjában — csak egy kicsit idegebb széktologatás, s csak egy kicsit nagyobb káosz a tanulmányi osztályon.

Arra figyeltem fel, hogy az ablak melletti íróasztalnál, legbelül, az a kolléga, akit Széplaki Györgynek hívnak, ránk is figyel, meg az ablakon is túlra, előtte hosszú sorban könyvek, dossziék, főiskolai dolgozatok, mögötte a polcon huszadik századi történelmi visszaemlékezések — gondolom, ez képletes —, és ő szinte észrevétlenül több mindent is csinál. Csillapítja Czibula Katit, kezeli a sötétítőfüggönyt, kitémasztja az ablakot, honorálja Demeter Juli szarkazmusát, s közben olvas, jegyzetel, ír, de ezt csak gondoltam, mert onnan, ahol én ültem, a kártyáiba nem lehetett belátni.

Később sem. De érződött, hogy *azért* mindenről tudja a leglényegesebbet: a hurrikánokról például azt, hogy vagy ideérnek, vagy nem. S hogy egyik esetben sem tehetünk túl sokat. Sem értük, sem ellenük.

Láttam vizsgáztatni: jó volt, hogy a hallgatók nem félték tőle, izgalommal, de jókedvűen jöttek be hozzá; s a feleltetést ő sem úgy fogta fel, mintha az a nyomozati szakasz lezárása lenne, inkább egyfajta tisztességre nevelte a diákokat: legyenek tisztában a felkészültségükkel. A tudásukkal vagy a nemtudásukkal. De ezt is csak érintőlegesen. Igazán csak a hazugságok dühítették fel. Mert azt érezte: *nem ebben állapodtunk meg*. De nyilván így is megbékélt a hazáig vezető hosszú villamosúton. Meg hát: látta az egyik rendszer csődbe fordulását, s látja a másikat, amint — némi rásegítéssel — önmaga paródiájává válik.

S mégis, milyen kevés konkrétumot tudok róla: vajon sorba állt-e a budai Skálánál a nyitás utáni héten? Kijárt-e Pozsonyba, amikor a gyerekipő hiánycikk volt? Tudta-e, hogy jattot kell adni a Merkur-telepen, különben leáll az autó a Soroksári úti első kereszteződésnél? S megnézi-e a metróon a mostani gimnazistákat, akiknek a fejéből mindenféle elektromos drótok jönnek ki, ezek észet ugyan nem adnak, de a másik végükön több információt tárolnak, mint amennyivel annak idején Lajka kutyát átvezéreltek a halhatatlanságba. S vajon kíváncsi-e még a tanítványaira, ha megjelennek a kereskedelmi televíziókban?

S valóban olyan hosszú az az út a villamossal?

S azt is csak *érezem*, hogy ő ugyanaz maradt (meg, gondolom, a hinta, amin a gyermekeit, meg aztán az unokákat hintáztatja). Ősszel vízteleníti a kerti csapot, tavasszal megnyitja. Nézi a cseresznyefát. Beosztja az idejét. Piacra jár és gyülekezetbe. Mások helyett is elolvassa a használati utasításokat. És ahol *van*, felállítja az íróasztalát. Maga szabja a deszkákat, előírászerűen lelakkozza, három rétegben, akkor is, ha már jónak tűnik — *másoknak*. Azok mások. Ő türelmesen kivárja a száradási időt. Így nem ragad bele a zakója ujjja. Felrakja a lexikonjait, figyel, teszi a dolgát. Olvas, jegyzetel, ír. Tankönyvet, kézikönyvet, *Levelet a Magyaritanításnak*. Disztingvál. Elvlaszt egymástól rosszat és jót. Egybevet múltat, jelent, jövődőt.

Kedves Tanár Úr! Isten éltesse.

Szeretettel üdvözlöl

Kosztolánczy Tibor

Apáti Lajos

Petőfi Sándor: A puszta, télen

Ugyan napvilágot láttak már korábban is hazai tájleírások, tájmegjelenítő versrészletek, mégis a reformkorban teremtődött meg a honi tájköltészet. Törvényszerűséget kell ebben látnunk, hiszen ekkor vetődött föl hangsúlyozottan a nemzeti önállóság, a Habsburg-birodalomtól való teljes elszakadás kérdése. Egy eszmeáramlat, a *nacionalizmus* fűtötte a hazafiak lelkét, s szabadtított föl óriási erőket. Ezek teremtették meg a hazai tudományt, kultúrát, s ez tette szükségsszerűvé, hogy fölfedezzük a honi táj kivételes nagyszerűségét és pompázatos szépségét, gyakorlatilag tehát tájköltészetünk létrejöttét is elsősorban ez ösztönözte.

Végző kiformalódásához azonban jelentősen hozzájárult a *polgári szabadságesezme*, a *liberalizmus* is, hiszen nem csupán önálló, hanem egy fejlettebb polgári állam megteremtését tűzte ez zászlajára. Tehát a feudális abszolutizmus helyett alkotmányos monarchiát, sőt köztársaságot is, a jobbágyrendszer helyett polgári földtulajdonon alapuló mezőgazdaságot, amely fölszabadítja a feudális kötöttségek alól jobbágyságunkat. Meg természetesen az ipar fejlődését is, céhek helyett manufaktúrákat és gyárakat.

Nemzetünk legjobbjai természetesnek tartották, hogy az önálló haza fejlett, polgári legyen, ezért nálunk különösen összefonódott ez a két eszmerendszer. „*Jelszavaink valának: haza és haladás*” – fogalmazta meg Kölcsey ezt az összefonódást. Ugyanezt tette Vörösmarty is:

*Szép vagy ó hon, bérc, völgy változnak gazdag öledben,
Téridet országos négy folyam árja szegi:
Ám természettől mindez lelketlen ajándék:
Naggyá csak fiaid szent akarátja tehet.*
(Magyarország címere)

Nem tudhatjuk, mit jelentett ez az iránymutatás Petőfinek, ezek ösztönözték-e, vagy más példák. Tény, hogy mikor megteremtette a hazai tájköltészetet, radikális forradalmárként tette ezt. Segítette a költőt abban is radikalizmusa, hogy fölé tudjon nőni tájköltészetét a romantikus szépségeszmény tájábrázolásának. Ez utóbbi ugyanis a vadregényes hegyvidéki tájakat, a különleges, egzotikus vidékeket tartotta csupán szépnek. Mesteri módon emelte Petőfi ezek fölé a jellegzetes magyar tájat, az alföld világát – ami egyben a költő szülőföldje is –, különleges értékek hordozójává tette. Az ő tollán *a szabadság szimbólumává vált a végeláthatatlan tér*, hiszen itt a tekintet nem ütközik akadályokba, korlátokba.

*Börtönéből szabadult sas lelkem,
Ha a rónák végtelenjét látom* – írja a romantikus szépségeszmény elutasítása után *Az alföld* című versében.

Azonban *A puszta, télen* című verset más anyagból szövi össze, ha nem is tagadja meg benne az alföldi táj és a szabadság jelképi azonosítását. Megváltozik a költemény hangneme is, a fenséges esztétikai minőség helyett már a mű elején jelzi a mókázó, a társalgási stílusra emlékeztető tréfás hangnem, hogy más utakon fog járni a versírő, a humoros stílushatás forrása *a puszta* szónak mellékévi és egyben főnévi jelentése. És ez a humoros versindítás átsugárzik a szöveggörnyezetre is, a derűs világlátás lesz a jellemzője a költeménynek. Így aztán az ezt követő metafora („...*az ősz olyan gondatlan rossz gazda*”) ott hordozza ugyan magában a humort, ám ezt csak a megfelelő szöveggörnyezet emeli ki belőle.

A táj általános képe után a tagadó nyelvi elemek játsszák a főszerepet) *nincs, nem, sem, senki*), ezeknek a szerepük, hogy az ábrázolt tavaszi-nyári képének értékkiüresedését szólaltassák meg. Más törekvések is fölerősítik ezt a tendenciát, például az *üres* és a *csendesek* melléknév, valamint a *befagyott tengerhez* való hasonlítása a vidéknek. Természetesen mértéket tart a lírikus e törekvésében, nem egy ember látta holdbéli tájat akar megrajzolni, csupán egy kiüresedett vidéket, ahol azonban emberek is élnek, A béres, a csárdás és a betyár jellegzetes alakjai ennek a világnak, a lírai realizmus eszközeivel megjelenő szerepeltetésükkel az a célja az alkotónak, hogy jelezze: nem ember nélküli világ ez télen sem, ha le is lassulnak az életfolyamatok.

Ellentétes stílushatást kelt ezzel a következő sorokban olvasható leírás, ami a *kinti* világ rajza, ezerszer dinamikusabb itt minden, s elsősorban az expresszív stílushatású igék az éles váltás eszközei. Ám a *kavarog, nyargal, szikrázik* igék mellett a téli pusztán leselkedő veszélyforrások (*szelek, viharok, holló, farkas, betyár*) is más világról adnak hírt, mint a *bent* néhol kissé már idillikusra sikerült rajza.

A műalkotás utolsó strófája ismét változást hoz, hiszen ebben a nap lenyugvásának folyamatát olvashatjuk. De nem elsősorban a téma jelenti a váltást, hanem a gondolatvezetés radikálisabbá válása. Igaz, már korábban is lekicsinylően, tréfás hangnemben jelenítette meg a versíró a téli napot (harmadik strófa), ám itt nyilvánvalóvá válik, hogy tudatos deheroizálás volt az. Aztán az is egyértelmű lesz, hogy ez a tájvers is megszólaltat politikai mellékjelentést, sőt valójában nem is *mellékjelentés* ez. A *véres korona* lehullása ugyan a lenyugvó napra vonatkozó állítás, de a korábbi „*kiűzött király*” jelzős szintagma is fölerősíti azt az értelmezési lehetőséget, hogy a költő közismert királyellenessége szólal itt meg. Petőfinek még az alkotmányos monarchia sem volt elég, ő elkötelezett köztársaságpártinak vallotta magát.

Kettős célja volt tehát a tájleírásnak. Egyrészt a téli alföldi világ bemutatása, másrészt a versíró radikális politikai nézetének, királygyűlöletének megszólalása. Stilisztikailag nagy költői bravúrt igényel, hogy ezek az eltérő gondolatok egységbe tudjanak forni a műalkotásban. Petőfinek ragyogóan sikerült megoldania ezt a feladatot, szervesen össze tudta kapcsolni a két eltérő költői szándékot. Elsősorban a versben előbukkanó tréfás megfogalmazás teremtette derűs életszemlélet adja az erős kapcsolóelemet, hiszen ez már a közlést is szinte kötetlen és tréfás társalkodássá formálja át. Másrészt az a két eltérő jelentéssík összekapcsolásának találó eszköze, hogy a tájba már korábban is belerajzolt szerepében megmosolyogó módon lekicsinyelt nap lenyugvása hordozza magában a politikai üzenetet.

Néhány elismerő szót egyébként is megérdemel a mű formai oldala is. Különösen a szóképek merész eredetisége és egyértelmű tudatossága fogja meg az olvasót. A második strófában pedig a jelzői metaforák erős hangulatteremtő ereje érdemel kitüntetett figyelmet. A „*méla kolomp*”, „*kesergő síp*”, „*harsogó haris*” nem pusztán a szemléletesség eszközei, a jelzőkben való jelentés információt ad a jelzett szóról is. Aztán az utolsó strófában is megváltozik a versszaknyitó hasonlat szokványos sorrendje. Ezt mással nem lehet magyarázni, csak azzal, hogy nagyobb hangsúlyt akart adni a költő a „*kiűzött király*” szintagmának. A szóképekben távoli dolgok között teremődik kapcsolat, szinte már a következő század stílusát vetíti ez előre („*szikrázó haraggal*”, „*szikrázik alatta a hó, mint a tűzkő*”).

Úgy zárhatjuk le ezt a dolgozatot, hogy a mű radikalizmusa pompásan illik a forradalmi-an újszerű modern köntöshöz, tehát magas fokon valósul meg itt is a tartalomnak és a formának az egysége.

Ady karácsonyai

A gyermekkor mindig mély, kitörülhetetlen nyomokat hagy az ember lelkében, az ekkor megélt élmények egy életre meghatározó fontosságúak. Adyt Érmindszent dajkálta, nevelte. A házakban egyedüli olvasmány a Biblia volt: a Károlyi-biblia és Szenci Molnár Albert zsolttárai egy életre szóló élményt jelentettek a nyiladozó értelmű gyermek számára. Kálvinista volt, de lelkét katolikus szellem is meglegezték (apja katolikus iskolába íratta át, Nagyárolyban piarista gimnáziumban tanult).

Különösen a karácsony hagyott benne mély nyomokat: ha itthon volt, a tékozló gyermek mindig hazatért Érmindszentre. Az 1899-ben Debrecenben megjelent *Versek* című kötet nemegy versében a gyermekkori vallásos ünnepek naiv, gyermeteg őszintesége is felcsendül. Nem mélyen megélt vallásosság ez, nem is lelki harc, inkább csak vallásos hangoltság, afféle melankolikus visszaézés. Őszintének őszinte ugyan, de sok benne a póz. *Karácsony* („Harang csendül...”) című versében „kedves, kis” faluját (ahol „karácsonykor magába száll minden lélek”; ahová „a Messiás boldogságot szokott hozni”; ahol „hálát adnak a magasság istenének”; ahol „csak szeretet lakik máma”) a „nagy város durva zajá”-val állította szembe. Nosztalgikus vágyakozás élt benne a falu és a gyermekkor iránt. A nagyváros különösen megérezte vele a vallás meghitt boldogsága s az élet valósága közötti ellentétet, éppen ezért a háborítatlan, a tisztának megmaradt falusi Isten idézte védelmére. Jól beleillett ez (akár Szabolcska Mihály is írhatta volna a verset) a népnemzeti irányzat Magyarország "falusiasságát" eszményítő világképébe.

Az 1899. december 23-án megjelent s kötetbe soha fel nem vett *Karácsony* („Ma tán a béke ünnepelne...”) című költeményében ez az idill már szertefoszlott. Feltételes módban szól a vers a karácsony elengedhetetlen velejáróiról: szeretetről, háláról, békességről, s a refrén egyre makacsabbul és megfellebbezhetlenebbül ismételtgeti: „Beteg a világ, nagy beteg...” Közben ez az önmagában is kegyetlen diagnózis a verset záró írásjel (!...) változása szerint szinte új Messiás után áhítózó, kétségbeesett segélykiáltássá erősödik. Lelepleződtől a költő előtt a materializmus sivársága is:

*Elvesztette magát az ember,
Mert lencsén nézi az eget...*

Adyan igen erős volt a vonzalom, az elkötelezettség a pozitívizmus és a materializmus iránt – látta azonban ennek a veszélyeit, buktatóit is. Az

emberiség a tudományok mindenhatósága táplálta önhitt magabiztossággal bezárkózott a valóság, az evilágiság börtönébe. Amikor rájött, hogy mindennek eredményeként

*Kihűlt a szív, elszállt a lélek,
A vágy, a láng csupán a testé;
Heródes minden földi nagyság,
S minden igazság a kereszté...;*

amikor rájött, hogy egységbe fogó és mozgósító eszme, messiási tanítás, erkölcs híján az elállatiasodás veszélye fenyegeti, megpróbált szabadulni önnön börtönéből. Hiába fűrészte azonban az eget távcsövek lencséin keresztül, a tudományos egzaktság vakablaknak bizonyult: minden erőfeszítés dacára a valóság börtöne vált egyre nagyobb és elviselhetetlenebbé. Mivel nem jelentett már biztos tájékozódási pontot a messiási eszme sem, a transzcendencia után sóvárgó lélek olyan új Messiás eljöveteletét várta, aki a tudományos világképbe is beilleszthető s azon túl is mutató bizonyosság, akár egy újfajta vallásosság hitét testesíti meg. Ez a forrásvidék éltette Ady Messiás-tudatát és Istennel való pörlekedését egyaránt.

Nagyváradon (publicisztikája és az 1903-ban megjelent *Még egyszer* című kötet egyaránt erről tanúskodik) felerősödött a társadalmi problémák iránti érzékenysége. 1901 karácsonyára megírta első komoly társadalomkritikai versét, a *Békesség ünnepént*. Visszajára fordult „az istenes legenda”, ironikusra színeződött

*/Örvendezzél derék világ,
Te meg vagy váltva tudniillik/*

majd önmaga ellen fordult:

*A Messiást nem várják immár,
Nem kell többé a Messiás...*

*Hazug minden, amit az ember
Évezredekkel istenné tett,
Csak egy igazság – közös jussú
S egyenlő végű – ez az: élet...*

Nem véletlen, hogy éppen a karácsony gondolkodtatta meg: „Mikor karácsonyi harangszóval készülnek hirdetni a békesség és irgalmasság ígéit: megtermékenyül agyunk a nagy, összefoglaló gondolatokra.” /1./ 1901 karácsonyán prózában is hasonló gondolatokat fogalmazott meg: „Betlehem néma. Mit sem ígér. Feketeség fekszik a világon s koponyákon. Milliók jaja, panasza száll ki a rettenetes éjszakába. A kiknek Istenük van: jaj-

gatván, síránkozván fohászknak. Örömben, békességben csak a farizeusok s az ő barátai ünnepelnek.” /2./ Elsősorban ez a társadalmi érdeklődés különböztette meg Ady antiklerikalizmusát a polgári radikálisokétól; ez adott neki forradalmi szint, jelleget.

1904-ben, első párizsi útja során felerősödött benne a vallásos hangoltság. Már eddig is érezte – ez fejeződik ki abban, hogy a földi jelenségeket kozmikus méretűekké igyekezett kitágítani –, hogy a jelenségek e titokzatos, idegen világban nem tárulkoznak fel közvetlenül, valami jelenség-mögöttség mindig lappang bennük. Ezidáig azonban hiába kutatta, mert a vallás kérdése alapvetően az antiklerikalizmussal kapcsolatban vetődött fel, s a személyes Istenre, illetve a dogmatizmussal szemben kijátszott pogány életörömré szorítkozott, a lelke legmélyéből föl-fölbuzgó jelenség-mögötti, valóságon-túli valóságra néző istenes vágyat konokul elhallgattatva. De hiába kutatta azért is, mert nem tudott, nem mert még ennek a világnak a nyelvén beszélni. Párizs erre is megtanította.

A politikai élet harsány harsogása ellenére – vagy talán éppen azért –, mintegy a megpihenés attitűdjeként, a Párizsban meghallott istenkereső lárma hangjai 1905 januárjában történt hazatérte után is fel-felrémltek benne. Elindult megkeresni Istent, legalábbis megtette az első tétova lépéseket. Visszament gyermekkorához, visszament a zsolttáros kisdíák karácsonyaihoz, még akkor is, ha éppen szeptember volt:

„Apró házak derengő ablakocskái pislogtak élelem, s kántáló fiúk énekeltek krisztusi nótákat.

Miért énekelnek ezek nekem? Én már elszakadtam Krisztustól. Nem járok az Ér partján... Egy bronz Krisztus ül számárháton bolti kirakatban ímé. Akik látják, kikacagják.

Ó Párizs, te nem engeded, hogy régi isteneiket megtartsák azok, akik öledbe hullnak. Kántusos gyermekségem emlékeit megölted, Párizs. Most adsz-e nekem új isteneket? Karácsony van, s nekem istenek kellene.” /3./

Ez az istenes hangoltság az *Új versek*ben sem szakadt meg, de a pénz istenét istenítette istenné, majd a *Vér és arany*ban a Messias-képzet átértékelődése (*A magyar Messiasok, A karácsony férfitünnepe, Keresztel hagylak itt, A bélyeges sereg*); a bibliai téma (*Lázár a palota előtt, Júdás és Jézus*) és a papmotívum (*Egy párizsi hajnalon, Pap vagyok én*) fel-feltünetedezése, valamint a költészet és a halálgondolat egymással való összeszőződése (*A fiaim sorsa, Az elbocsájtott légió*) mind-mind arról vall, hogy Ady kezdett istene tudatára ébredni.

Az *Illés szekerén* című kötetben egyszerre szerveződtek ciklussá a proletár- és az istenes versek. Kapcsolatuk nagyon sommásan úgy összegezhető: a forradalmiság és a vallásosság kulcskérdése egyaránt a hit. Hívó lélek az istenkereső és a forradalmár is, ezért sarjadtak egy tőről az istenes és a forradalmi versek: Isten és forradalom a magányosságból való kitörés kétféle lehetőségét jelentette Ady számára. A forradalmár forradalmár maradt 1907 végén és 1908-ban is, a forradalmiság mint vágy és a forradalom mint lehetőség közötti kontraszt vált egyre élesebbé. Korábban a forradalommal vajmi kevésbé kecsgető valóság elől egy kozmikusan felnagyított (s ennyiben valóság-mögöttséget sejtető), a leglényegre leegyszerűsített (s ennyiben eltorzított) forradalom mindent elsőprő, félelmetes víziójához menekült – a valóság *ellenére*; most forradalmisága reálisabbá, azaz a forradalom esélye még kétsége-sebbé vált (gondoljunk *A téli Magyarország* és *A muszáj Herkules* ciklusokra!), és Istenhez menekült – a valósággal *szemben*.

1907 nyarán elhelyezkedési gondok foglalkoztatták Adyt: a darabont múltú Budapesti Napló s ezzel együtt a költő helyzete is egyre kilátástalanabbá vált. Levelei zilált idegállapotról tanúsítottak: „Én nagyon beteg vagyok, hiperesztézia, őrzöngő álmatlanság. Már alig cipelem magamat” (1907. augusztus 13.); „testileg-lelkileg, mindenképpen soha rosszabbul nem voltam” (1907. október 23.) – idézi Bölöni György /4./ Ez a lélekállapot szülte meg – a karácsony közelségétől felerősítetten – első istenes verseit.

Publicisztikája is tanúsítja, hogy a karácsony, a gyermekség és Isten szorosan összefonódtak gondolkodásában. 1900. december 16-án így vallott erről: „Havasok hegyéről, sötét erdők rengengetéből lejöttek hozzánk ismét a fenyők. És melegget érziünk vagy tán régi melegekre emlékszünk vissza.

De baj, de örök átok, hogy ezt a melegséget csak így, csak ilyenkor érezzük karácsony táján. ... Egy-egy díszes kirakat előtt valóságos csoportosulás támad. Gyermek, naiv, vágyakozó gyermekek báméskodnak leginkább. Ők a karácsony legnagyobb imádói. Ők, akik szeretnek még és hisznek.” /5./ Nem sokkal később a gyermekség szerepéről írta: „Minket az aggság még csak percekre szokott meglepni s mindig csak az gyógyít meg, ha gyermekségünk valamelyik kis emlék-morzsjával kezd játszani a lelkünk...” /6./ Ugyancsak a karácsony szerepéről vallott a költő a következő sorokban is: „Mikor így decemberben fehér palást borul a földre, valami naiv, békesség érzés száll belénk. Nálunk még, hol a

havat nem takarítják el, pátriarkális, gyermekhangulatokat árasztanak a fehér hó, a csörgő szánkó s miegymás.” /7./

1907 karácsonyán két olyan vers is megjelent a Budapesti Naplóban, amely *Az Illés szekerén* című kötet istenes verseket tartalmazó *A Sion-hegy alatt* című ciklusába szervesen beépült (az *Álmodom: az Isten* és *A vidám Isten* című költeményekről van szó).

Álmodom: az Isten

*Batyum: a legsúlyosabb Nincsen,
Utam: a nagy Nihil, a Semmi,
A sorsom: menni, menni, menni
S az álmodom: az Isten.*

*Vele szeretnék találkozni,
Az álmodommal, nagy, bolond hitben
S csak ennyit szólni: Isten, Isten
S újból imádkozni.*

*Nem bírom már harcom vitézni,
Megtelek Isten-szerelémmel:
Szeret kibékülni az ember,
Mikor halni készülni.*

A költemény 1907. december 25-én a Budapesti Naplóban jelent meg *Új versek I. Megtelek Isten-szerelémmel* címmel. Az életrajzi háttér alapján írja Hatvany: „Akitől az élet mindent megtagad, annak lelkéből kiapad az élet szerelme, annak lelkében Isten szerelme dagad fel. Isten ... az ilyen ember számára talán nem is egyéb, mint a megtagadott életért kárpótlást nyújtó vágyakozásnak és reménységnek megszemélyesülése. Ady, mikor már nem bírta a harcot vitézni, evvel a vágyakozással és reménységgel tölt el, s ezt a vágyakozást és reménységet hívja Isten-szerelémmel.” /8./

A vers az istenhit harmóniájára vágyakozó lélek kitérülése. E hit természetrajzát, lényegi tendenciáit rögzíti a verskompozíció is, amely azt tanúsítja, hogy Ady nem tudta magát rábízni az istenhit feltétlen és maradéktalan egyértelműségére: értelmével kutatta Isten, legalábbis igyekezett fényt deríteni a lelkében feltámadt Isten-szerelem okaira. Ennek megfelelően a verskompozíció fő szervező elve a racionális számvetés, amelynek nyelvi-stilisztikai megfelelője az első stórfában az alternatívisztikus paradoxonok halmozása, a másodikban a „szeretnék” igei állítmány köré szerveződő főnévi igenévi tárgyak halmozása, a harmadikban pedig a hangsúlyozottan gondolati jellegű mondatserkesztés.

Az első stórfában domináns stilisztikai alakzatai, a halmozás és a paradoxon önmagukban is a gon-

dolatiság leképeződései – jelen esetben kölcsönösen felerősítik egymást. Sokat elmond az is, hogy alternatívisztikus paradoxonokról van szó, amelyek a számvetés nyelvi megfelelői: azt az élethelyzetet kódolják, amikor a régi tarthatatlansága nyilvánvaló, a kiutat jelentő új azonban még csak sejtésszerűen dereng. E két egymással szembeállított minőség mibenlétéről a szintén átgondoltságot, leülepedettséget feltételező párhuzam rajzol árnyaltabb képet, nevezetesen a sorról sorra ismétlődő határozott alany – névszói állítmány megfeleltetés.

Képileg e stórfában az életút köré szerveződik – ez szintén a számvetés érzetét erősíti. A költő úgy érezte, hogy batyujában, amelyben a legszükségesebb életfeltételeket szokta magával vinni az utazó, „legsúlyosabb Nincsen”-eket cipel. Mivel a batyu metonimikusan a költő gondolatainak, akarássainak, emberi-költői tartalmainak feleltethető meg – lényegében ezek leépülését, értelmetlenné, hiábavalóvá válását, emberi és költői léthelyzetnek negativitását konstataulta Ady. Ez az oka, hogy az út, amelyen járt, a „Semmi”-be vezetett. Jól minősíti ezt a névszói állítmányok pointillista, egy adott gondolatkört elmélyítő halmozása, amelynek eredményeként a választékos hangulatiságú, filozófiai tartalmakat sejtető „Nihil” a „Semmi” hétköznapiaságává degradálódik, jelezve, hogy ezen az úton soha nem fogja tudni valóra váltani elképzeléseit, szándékait, törekvéseit. Mégis ez volt a sorsa, mégis ez volt az egyedül járható út számára. Ugyanezt a *sors* szóban eleve benne rejlő szükségszerűséget erősíti a *menni* főnévi igenévi állítmány háromszori ismétlése is. Az infinitívusok dacos, konok, monoton parancsszavát – a céltalanságot és a perspektívtalanságot ellensúlyozandó – a negyedik sor oldja: eltűnik a paradoxon, értelmet kap az értelmetlenedő emberi élet. Más kérdés, hogy a megoldás lehetőségét csupán az álom kínálta. Márpedig az álom természetrajzát egyrészt az jellemzi, hogy a valóságot a saját öntörvényű logikája szerint rendezzi át; másrészt legalább ilyen lényegi ismérve, hogy a valóságból táplálkozó, de a valóság ellenére munkáló vágyakozásokat tárgyiasítja el. Ezek szerint Isten egyelőre inkább csak mint vágy, óhaj, a valóság negativitását, perspektívtalanságát semlegesíteni képes Valaki élt a költőben.

Ezt hitelesíti és mélyíti el a második versszakban a „szeretnék” igei állítmány köré szerveződő pointillistának minősíthető halmozás. Nevezetesen: „szeretnék találkozni ... szólni ... imádkozni”. A fenti megállapításokat támasztja alá, hogy a *szeret* ige *vágyik valamire* alapjelentését a feltételes mód tovább erősíti, és Isten álom-voltát

hangsúlyozza nemcsak az értelmező jelzői azonosítás, hanem az ezt kiemelő inverzió is. Mindehhez azt is hozzávehetjük, hogy Isten alakjához a távolságot teremtő egyes szám harmadik személyűség társul, s általánosságban is igaz, hogy *Az Illés szekerén* istenes verseiben az Isten tartalmát leíró-meghatározó harmadik személyűség dominál. Ugyancsak elgondolkodtató a „nagy, bolond hitben” állapothatározói jelzős szerkezet is. A *bolond* melléknév jelentése a *Magyar értelmező kéziszótár* szerint „aki a józan ésszel ellentétes módon gondolkodik, beszél v. cselekszik”. Vagyis Ady tudta, hogy Isten elsősorban nem annak a számára szokott megnyilatkozni, aki racionálisan, az értelmével kutató-keresi, mint ő maga is tette – sokkal inkább annak a számára, aki képes átadni magát a feltétlen és maradéktalan hitnek, aki képes félretenni a természettudományok józan racionalizmusát. Más kérdés, hogy ezzel mint emberi magatartás vagy a középkori szerzetesek askézizmusa („csak ennyit szólni: Isten, Isten”) vagy a gyermekség romlatlan naivitása („*újból* imádkozni”) – kiemelés tőlem) jár együtt.

A harmadik versszak Istenre való rátalálásának sommás összegzése. Erről vall a szilencium mint domináns stilisztikai alakzat. Ha az elhagyott kötőszókat kiteszem, a strófa a következőképpen alakul:

*Nem bírom már harcom vitézül,
(következésképp, tehát, éppen ezért)
Megtelek Isten-szerelmmel:
(ugyanis, hiszen, tudniillik)
Szeret kibékülni az ember,
Mikor halni készül.*

E strófa racionális jellegét a kifejezetten gondolati jellegű és igényű következtető és magyarázó mellérendelés bizonyítja. Ezzel párhuzamosan az is megfigyelhető, hogy az első két sor (léthelyzetének szubjektív összegzése és az ebből leszűrt konklúzió) személyes jellege a magyarázatban, az indoklásban az *ember* általános alany tanúsága szerint objektíválódik, az általános emberi lét-helyzet szubsztanciájává minősül át.

Összességében megállapítható, hogy a költő élete válságos periódusához érkezett, úgy érezte: zsákutcába tévedt. Reményei megfogyatkoztán, hitei elapadtán magára vette a gondolkodó ember narrátori, stiláris hősi pózát, és mondanivalóját az életből kifelé menő, halni készülő, gyermeki hit után áhítózó lírai szereplő, versí hős szájába adta. A választott narrátori szerep, a gondolkodás, a számvetés igénye fejeződött ki a verskompozíció átgondoltságában, a gondolkodási folyamatot leképező stilisztikai formák dominanciájában; erről

vall a statikusság érzetét erősítő hangsúlyozottan nominális stílus és a strófaszervezet fégyelmezett-sége is. Nincs a versben egyetlen erőteljes cselekvés sem: nem a költő formálta a sorsát, a sorsa formálta őt. A hat szótagos strófazáró sorok egy-egy versszak gondolatiságát súlypontozzák, az ölelkező rímek összefogottságot sugallnak, a telt asszonáncok pedig a költemény asszociációs terét tágítják (például: *Nincsen - Semmi - menni - Isten*).

A vidám Isten

*Összetévesztitek a Halállal,
Holott Ó a Halálnak is ura
S akkor vagytok a közelében,
Ha kötekedtek a Halállal.*

*Ha így szóltok: éljen az Élet,
Derít rátok a Halál ura,
Derít rátok s örül az Isten,
Ha így szóltok: éljen az Élet.*

A *vidám Isten* joggal jelent meg az *Álalom: az Isten* című költeménnyel együtt (1907. december 25. Budapesti Napló *Új versek II. A Halál ura*) – mintegy polemikus folytatása annak. Hatvány Lajos is azt olvasta ki belőle: "nemcsak a kezdő Ady, hanem az érett Ady is magában hordta Nietzschét" /9./, mármint a dionüszoszi élethabzsolás szeretetét.

A polémia jellege és iránya kettős. Egyrészt az *Álalom: az Isten* zárlatában az *ember* általános alany köré szervezeten megfogalmazott élethelyzetet („Szeret kibékülni az ember, / Mikor halni készül”) kérdőjelezte meg; másrészt – ettől elválaszthatatlanul – Isten fogalmát törekedett kitágítani a költő. Amott a halál-közelség érzete vitte el Istenhez, ehhez az álom képében felderengő hatalmassághoz; most olyan bensőséges, „vidám” istenségért pörlekedett, amely sok-sok életélését, dőzsölését is igazolni képes. Az eredmény kétséges. Mert igaz ugyan, hogy többes szám második személyű igei állítmányok kifejezte általános alanyokkal, illetve az általuk képviselt nézetekkel vitatkozott a költő, hogy tudniillik a halál közelségének érzete szokta megtéríteni az embereket Istenhez; valójában és lényegében (az *Álalom: az Isten* zárlatában ő is azonosult e felfogással) önmagát kellett meggyőznie róla, hogy mindez érzéki csalódás csupán: Isten alakjában nemcsak a halálközelség dermedt és dermesztő félelme, hanem az életélés igénye is szubsztancializálódik. Ez sűrűsödött bele az archaikus *derít* igei állítmányba, amely a *Magyar értelmező kéziszótár* szerint „/Fény/ (meg)világít vmi” értelemben volt

használatos a régi irodalomban, vagyis az isteni lényeg egyik jellemző minőségeként definiálódott a mindent megvilágító fényesség.

Így kavargott, kavarghatott egybe a költőben a dolgok háromféle, de szerves egységet alkotó, hierarchikusan elrendeződő rendje: a második strófa vaksorait átölelő, keretező strófaszervezetbe foglaló *Élet*, az első strófa önrímében akusztikailag nyomatékosított *Halál* és a mindenk fölött álló címbeli „vidám Isten”, ez a minden Élet és Halál fölött uralkodó Valaki. A lényegét meghatározni képtelenség, Ady is inkább csak létezésének a határait törekedett kijelölni feltételes mellékmondatokban: „Ha kötekedtek a Halállal”: azaz ha az ember nem félti az életét, vagy akár rontja, pusztítja magát. – „Ha így szóltok: éljen az Élet”: úgy érti Ady, ha élvezitek az életet, ha örültök neki. /10./ Közél férközni nem sikerült hozzá, ez a bensőségesnek, vidámnak áhított Isten is az egyes szám harmadik személyűség személytelen, zord messzeségéből nézett le rá.

Sok tekintetben korrigálja, pontosítja, sok tekintetben kiegészíti ezt az összképet, hogy a kötetbe rendezéskor a költő felcserélte a versek sorrendjét. 1907 karácsonyán a sorrend az Istenhez vezető úton megtett első tévova lépéseket rögzítette, a ciklus kialakításakor az Istenhez való közeledés logikája kerekedett felül. Ennek megfelelően Adyban az élet élésének, a bűnös életnek az igazolni akarása derítette, világította meg Istent, a hozzá való közeledést azonban mégiscsak a halál közelségének érzete inspirálta és motiválta.

1907 karácsonya nemcsak az Isten-szerelem megszületését, Isten megálmodását és az Istenfogalom körülhatárolásának tévova kísérletét jelentette Ady számára, hanem a vele való első találkozást is, amelynek lényegi ismérve, hogy valamilyen élményen kell alapulnia. Íme *A Sion-hegy alatt* megszületésének pszichikai motivációs háttere.

A Sion-hegy alatt

*Borzolt, fehér Isten-szakállal,
Tépetten, fázva fűjt, szaladt
Az én Uram, a rég feledett,
Nyirkos, vak, őszi hajnalon,
Valahol Sion-hegy alatt.*

*Egy nagy harang volt a kabátja,
Piros betűkkel foltozott,
Bús és kopott volt az öreg Úr,
Paskolta, verte a ködöt,
Rórátéra harangozott.*

*Lámpás volt reszkető kezemben
És rongyolt lelkemben a Hit
S eszemben a régi ifjúság:
Éreztem az Isten-szagot
S kerestem akkor valakit.*

*Megvárt ott, a Sion-hegy alján
S lángoltak, égtek a kövek.
Harangozott és simogatott,
Bekömmeyzte az arcomat,
Jó volt, kegyes volt az öreg.*

*Ráncos, vén kezét megcsókoltam
S jajgatva törtem az eszem:
„Hogy hívnak téged, szép, öreg Úr,
Kihez mondtam sok imát?”
Jaj, jaj, jaj, nem emlékezem.”*

*„Halottan visszajöttem hozzád
Én, az életben kárhozott.
Csak tudnék egy gyermeki imát.”
Ő nézett reám szomorún
S harangozott, harangozott.*

*„Csak nagyszerű nevedet tudnám.”
Ő várt, várt s aztán fölszaladt.
Minden lépése zsoldár-ütem:
Halotti zsoldár. S én ülök
Sírván a Sion-hegy alatt.*

Ady számára a vallási élmény minden feltétele adva volt. Mindvégig élt benne egyfajta passzív jellegű vallási fogékonyság, amely az idők során vallási igénnyé erősödött. Ez a „nem-tematizált, nem-strukturált, hanem többféle formában kielégíthető igények közé tartozik, ezek pedig többkevesebb aktivitást fejtenek ki. Ilyenek például a gondolkodás igénye... A vallási igény ehhez a nem-tematizált gondolkodási igényhez hasonlítható.” /11./ A vallási igény bizonyos aktualizáló körülmények hatására (ezek közül jelen esetben a vallásos nevelés, a vallásos környezet emelendők ki) vallási élménnyé válhat. E költemény a közvetlen vallási élményt, azaz az Istennel való első találkozást példázza.

Vallási élményről köznapi értelemben szoktunk beszélni, azaz fő jellemzőjük, hogy „kiemelnek bennünket a hétköznapiaságból, felfrissítenek, megpihentetnek, örömet és tettekrészséget eredményeznek” /12./, mint például: istentisztelet, emlékezés, Biblia-olvasás. A vallási élmény egyik jellemző tulajdonsága „a találkozás vagy inkább egymásra találás tudata”. „Ilyenkor úgy érzi az ember, hogy olyant talált, ami mindent megold számára, ha fenntartás nélkül átadja magát a megtalált gondolatnak. De nem is a gondolatnak, hanem Akiről a gondolatban szó van.” /13./ Elegen-

dő, ha akár a Biblia mondata ragad meg valakit. Ugyancsak lényegi ismérve a vallásos élménynek a személyesség: „akivel a vallási élményben találkozunk, *nem személytelen törvényszerűség* vagy sorsszerűség, hanem megszólítható, és valamilyen titokzatos nyelven szólni is tudó, bensőnket szólító valaki” /14./. Fontos, de nem kritériumjellegű sajátossága a vallási élménynek az általánosítás igénye is, ami azt jelenti, hogy akivel találkoztunk, az egész világ számára van mondánivalója. Azért nem tekinthető kritériumjellegű ismérveknek, mert az egyik embernél a személyes jelleg dominál, másoknál „ez a másodlagos, általános emberi, „szellemibb” jellege az élménynek.” /15./

Ady szinte ösztönösen érezte, hogy az Istennel való első találkozásnak közvetlen vallási élményen kell alapulnia – a vallási élményről általánosságban felvázoltak maradéktalanul konkrétiizálhatók e költeményre. Már a vallási igényt vallási élménnyé aktualizáló körülmények is szervesen beépültek a mű világába. 1908. január 1-jén jelent meg a vers a Nyugatban. 1907 karácsonyát Pesten töltötte a költő, s minden bizonnyal az Istenhez szólító ünnepi harangozó keltette benne életre a gyermekkori emlékeket. Sokat elárul a versbeli alapszituációról a

„Halottan visszajöttem hozzád
Én, az életben kárhozott.

Csak tudnék egy gyermeki imát”

végiggondolása. A magahalottság önstilizáció, amelyet biográfiai adatok (kilátástalanság, betegség) hitelesítenek, és az Istenhez közeledés logikájának törvényei (Élet - Halál - Isten hierarchikus rendje) értetnek meg. Természetes, hogy „az életben kárhozott” költő úgy érezte: lezárult életének a „vidám Isten”-nel cimboráló szakasza; az újrakezdéshez, az újjászületéshez a megálmódott Istennel kellene kontaktust teremtenie – ez azonban csak a maradéktalan gyermeki hit, egy mágiikus erejű gyermeki ima nyelvén lehetséges.

Ez érteti meg, hogy a versben mindvégig realitás és irrealitás játszik egymásba, méghozzá olyképpen, hogy a valóság, a realitás mozaikdarabkái állnak össze s minősülnek át irrealitássá. Felidézhető a költőben a gyermekként látott falusi harangozó alakja. Külsőjét tekintve lehetett benne valami Quasimodo-szerű. Nem véletlen, hogy Ady novelláiban is testi fogyatékos harangozók tűnnek fel, s ezt a tulajdonságot szinte az eposzokra jellemző állandó jelzők nyomatékossítják, ismételtetik: a *Nagybőjti beszéd*ben a „fél-szemű Istók”, a *Haldoklik a pap* című elbeszélésben a „Jóska, a hebegő egyházi” titulussal illeti a

harangozót. Ha ehhez hozzávesszük, hogy e névadások erősen evokatív értékűek (Arany *Bolond Istókját*, illetve Petőfi *A helység kalapácsa* című komikus eposzát – „Harangláb, / A fondor lelkületű egyházi” juttatják eszünkbe), máris egyértelmű, hogy Adyban (gyermekkori emlékeim is ezt erősítik) a harangozó alakjához a groteszkség érzete társult: valamifajta misztikum ünnepélyes emelkedettsége és a hétköznapióság komikuma sugárzott belőle, s e kétfajta minőség kölcsönösen felerősítette egymást. Ugyancsak e tendenciát, a realitás irrealitásba való átjátsztatását hangsúlyozta a környezet is: az Érmindszent környéki tájhoz szervesen hozzátartozó misztikus kisugárzású vaskos realitás volt, hogy nyirkos, ködös hajnalon lámpással a kezükben imbolyogtak úttalan utakon rórátéra, hajnali misére az emberek. Földessy feltételezi, hogy „nagykarolyi diákkorában talán eljárta a katolikus házigazdájával (egy Szendreyvel, a Petőfi apósának rokonával) s fiaival a „rórátéra.” /16./

Ilyen értelemben valóban „egy gyermeki isten-képzet és isten-hangulat lélekbekapóan naiv és mély feldolgozása” /17./ a költemény. Ady az Istennel való első találkozás közvetlen vallási élményének a megéléséhez elengedhetetlenül szüksége volt a gyermeki hit szinte korlátlan aszociációs terére és sajátos, formális logikai értelemben gyakran logikátlannak tűnő logikájára. A vallási élmény megéli akarásának vágya olyan erős volt a költőben, hogy maga az élmény strukturálisan eltorzult: a személyesség vagy az általánosítás igényének dominanciája helyett inkább tendencia egyszerre és azonos intenzitással érvényesült. A személyességről vall, hogy Isten (ezen kívül csupán *A nagy Cethalhoz* című költeményben figyelhető ez meg) alakot öltött, az általánosítás igényét pedig a verszárlat exponálja – nem véletlen, hogy a Sion-hegy alatt síró költő alakjának értelmezése e tekintetben összecseng. Hatvány szerint „Ady a sorskérdésre megtagadott válasz miatt, a meg nem váltható és ezért meg nem változtatható emberiség miatt sír” /18./; Varga József szerint a költemény egésze s hangsúlyozottan a verszárlat „arról az intellektuélről vall, aki érzi és tudja százada valódi problémáit, de akinek a kor tudománya mégsem tud igazán megnyugtató feleletet adni.” /19./ Király István mindezt így sommázza: „Látszott az az ember, aki kinőtte már a gyermeki hiteket, a naiv hiteket, de nem tudta vállalni a század intellektuelljeinek divatos betegségét: a nihil kultuszát sem. Képtelen volt arra, hogy hamisan higgyen, de képtelen volt arra is, hogy kiégetten, eltévedten közönybe vessen.

Kellett neki a hit, kellett a küldetés – kellett a megváltás.” /20./

A vers értelmezése szempontjából kulcskérdés, hogy a költő, a fentiekben megrajzolt költői személyiség miként tárgyasítja el önmagát. Először is a Sion-hegy alatt síró ember narrátori szerepének inkognitóját vette magára; a költemény legfelszínibb rétegében, versi hősként pedig úgy nyilatkozott meg, mint az a valaki, aki az életben, az élet legteljesebb megélni akarására törekvéseben is Istent kereste, de csak a kárhozatra szolgált rá, s most egész eddigi életével szakítva (ezért halottan) mégiscsak megpróbált rátalálni egy intenzíven megélt, víziószerűen megidézett gyermekkori emléktől indítatva. Mindenfajta találkozás szereplőket, valamint térhez és időhöz kötött cselekvéseket tételez fel, éppen ezért célszerűnek látszik a situáció tüzetesebb szemügyre vétele.

Jelen esetben a két szereplő az Úr és a költő. Kettőjük viszonyáról, viszonyuk alakulásáról sokat elmond az Úr megnevezése. Kezdetben „én Uram”-ról beszélt a költő, jelezve, hogy egyéni, nem a tételes vallások szerinti gyermekkori istenképzetről van szó, majd egyre familiárisabbá vált a kapcsolatok (erre utalnak az „öreg Úr”, „az öreg” minősítések). Mikorra azonban az egyes szám második személyiség („téged, szép, öreg Úr”) már-már áthidalni látszott a közöttük lévő távolságot, megszakadt a kontaktus, az átszemélyesülni látszó istenélmény az egyes szám harmadik személyiség, az "Ő" személytelen messzeségbe távolodott. Ugyanezt a tendenciát, a bizonytalanság elhatalmasodását erősítik a tér- és időbeli vonatkozások is. Biblikusan misztikus helyszínen, „Valahol Sion-hegy alatt” játszódott a történet, ráadásul („lángoltak, égtek a kövek”) hangsúlyozottan mózsi atmoszféra járt át mindent. Király István szerint a költő téves visszaemlékezéssel nevezte Sion-hegynek a Sinai-hegyet /21./ Szerintem Ady valóban a Sion-hegyre, a Jeruzsálemben lévő Sionra, a „szent hegy”-re, az Úr jelenlétének hajlékára gondolt. Ilyen értelemben szerepel a Sion-hegy – csak néhány példát ragadok ki – a 3. zsoltár 2., a 9. zsoltár 11., a 132. zsoltár 9., a 134. zsoltár 3. versében. Bizonytalanságról vallanak az időkoordináták is. „Nyirkos, vak, ősi hajnalon találkozott az Úr és a költő. Ez a hajdanvolt róráték gyermekkori élményét idéző időpont azonban az „akkor” nehezen körülhatárolható idődimenziójába bizonytalanodott.

Nem véletlen, hogy kapcsolatukat az öreg és a gyermek közötti viszony analógiájára képzelte el, hiszen az öregek zsörtölődni szoktak ugyan a gyermekek csínytevéséi miatt, ehhez azonban mindig – szinte az öregség természetéből követ-

kezően – megértő és elnéző jóindulat szokott társulni. Először az Úr külsejét rajzolta meg a költő. Az állapotathározók halmozása („Borzolt, fehér Isten-szakállal, / Tépetten, fázva”) szinte a maga fizikai valóságában idézi elénk az alakját, piros betűkkel foltozott harangkabátba öltözött – ennek valószínűleg az lehet a magyarázata, hogy kárácsony táján a piros betűs ünnepek megsokasodnak a naptárban. Nem hat degradálólag az sem, hogy Isten-szag lengte körül. E tekintetben ugyanis Földessynek lehet igaza, aki e neologizmust, amely hapax legomenonnak is minősíthető, analógiásan az „esőszag, hőszag” köznyelvi szavak motivációjára vezeti vissza /22./ A köznyelvben akkor mondjuk, hogy „esőszagot érzek a levegőben”, amikor az eső még csak készülöben van, de már lehet érezni a közelségét – ugyanígy az Isten-szag szóösszetétel is azt a situációt rögzíti, amikor minden Isten eljövételéről vallott. Ezzel nemcsak vizuálisan és auditíve idéződött meg az Úr alakja, hanem a szaglószerz számára hozzáférhetően is.

Ezt követően az Úr belső, emberi tulajdonságaira irányítja a figyelmünket a költő. Előbb egy zeugmaszerű megfeleltetés kapcsolja össze belső és külső domináns tulajdonságát („Bús és kopott volt”), majd névszói-igei állítmányok pointillista halmozása („Jó volt, kegyes volt”) hangsúlyozza, hogy az Úr hajlandónak mutatkozott meghallgatni a vezeklő bűnöst. Hiába volt azonban minden erőfeszítés, hiába csókolta meg rancos, vén kezét is – mintha nagyapja lett volna – a költő, semmilyen kontaktus nem jött létre köztük, még a kommunikációhoz szükséges közös nyelv is hiányzott. Távolodó léptek zsoltár-üteme jelezte, hogy az egymásra találás lehetősége szertefoszlott, az ehhez szükséges emberi közelség isteni léptékű s egyre növekvő irdatlan messzeséggé változott.

Ezzel szemben a költő alakja mindvégig metonimikusan volt jelen (*kéz, lélek, ész, arc*) – sehogyan sem tudott egységes egészzé összeállni. Úgy tűnik, nemcsak a lélek s vele együtt a hit rongyolódott el az élet megélése közben, hanem széthullt a költői személyiség is. Mindez azonban nem jelenti az Istennel való találkozás esélyéről való lemondást. Ellenkezőleg – a neotomizmus tanításainak megfelelően – Ady tudomásul vette, hogy a hit útja járhatatlanná vált számára, értelmével kellett keresnie Istent. Mivel azonban az értelem nagy kalandja is meddő próbálkozásnak ígérkezett, értelmével is arra az eredményre jutott, hogy mégiscsak a hit útját kell végigjárnia. Ezért ment vissza a gyermekkori istenéhez, ehhez a valamikori „szép öreg Úr”-hoz.

Kapcsolatuk alakulásáról a cselekvéseik valának. A költő *viszajött* a gyermekkor emlékes, élményes tájaira, mert – az *a Hit - valakit* rímpár tanúsága szerint – hiteli apadtán újra hitre, pontosabban hinni tudásra, hinni akarásra szomjúhozott a lélek. *Érezte* Isten közelségét, az értelem azonban tudta („jajgatva törtem az eszem”), hogy ez a közelség voltaképpen elérhetetlen messzeség. Pontosán olyan szituáció ez, mint amikor az ember visszamegy gyermekkora színhelyére, és csalódní kényszerül, mert semmi sem olyan, mint ahogyan az emlékeiben megőrizte. Az emlék, az „*öreg Úr*” *megvárta* őt, találkozásuk azonban nem tudott a személyiséget átható és megmozgató élménnyé teljesedni. Pedig az „*öreg Úr*” alakjában eltárgyiasított istenség mindent megtett ennek érdekében. Rendületlenül, de egyre reménytelenebbül *harangozott*. Kezdetben Isten házába, rórátéra hívta a hívőket, Adyt is, a vers végén azonban (a *harangozott* ismétlésének lefelé hanyatló íve vall róla) a harangozás mechanikus cselekvéssé változott – legalábbis a költő vonatkozásában.

Ugyanezt hangsúlyozza a *várt* ismétlésének reménytelenséget sugalló monotonitása is. Beteljesült a költő sorsa: az egymásra találás megghiúsulásának tragikum hatott át mindent. Erről vall a költői léthelyzetet rögzítő *sírván* állapot-határozó archaizmusa, a Sion-hegy lábánál megrekedtség és a mindent átható időtlen jelen egyaránt.

Egyszersmind azonban ellensúlyozta is a tragikum érzetét, hogy a költő nem passzív szemlélője volt az eseményeknek: a keresés nem szűnt

meg azzal, hogy leült sírni a Sion-hegy tövében, sőt felerősödött. Önmagában az emlékezés is nagyfokú aktivitást tételez fel; a fizikai értelemben vett nyugalom pedig (*ülők*) kifejezetten olyan szituációt teremtett, amely különösen alkalmas volt arra, hogy az ember minden energiája a lélek és a gondolat aktivizálására koncentrálódjék. Így történt, hogy a vallási élmény nem hozta ugyan meg az egymásra találás tudatát; nem szült gondolatot, amelynek – illetve Akiról a gondolatban szó van – maradéktalanul átadhatta volna magát a költő, felerősítette viszont (éppen beteljesületlenségéből következően) a beteljesülés utáni vágyakozást.

A vallási élményre áhító költő az élmény beteljesülésének lehetőségét a gyermekkor megihitt, bensőséges világának emlékszerű felidézésében vélte felfedezni. Érezte, hogy jó úton jár; érezte azonban azt is, hogy a Sion-hegy alatti találkozás azért nem hozta meg a várt beteljesülést, mert túlságosan sokat remélt tőle: egyszerre akarta realizálni (fentebb már volt szó az élmény ilyen jellegű és értelmű eltorzulásáról) a személyesség melengető közvetlenségét és az általánosítás igényét. Gyermekkora élményes tájain barangolva rá kellett döbennie, hogy az istenséggel közvetlenül nem tud kontaktust teremteni, olyan közvetítőre van szüksége, aki a transzcendenciát és az evilágiságot egyszerre testesíti meg. Ezt a valakit Krisztusban találta meg – nem véletlenül lett a keresztény művészet legjellemzőbb alakja.

Idézetek, utalások jegyzéke

- Ady Endre: *Hétről-hétre* Szabadság, 1900. december 23. *Ady Endre összes prózai művei* Akadémiai Kiadó, Bp. I. 191. old. (A továbbiakban: *A.E.ö.p.m.*)
- Ady Endre: *Betelehem néma* Nagyvárad Napló, 1901. december 25. *A.E.ö.p.m. II.* 336. old.
- Ady Endre: *Buddha temploma vár* Budapesti Napló, 1905. szeptember 24. *Ady Endre összes novellái* Szépirodalmi Könyvkiadó, 1961. 353. old.
- Böloni György: *Az igazi Ady „Magvető”* 1955. 139. old.
- Ady Endre: *Hétről-hétre* Szabadság, 1900. december 16. *A.E.ö.p.m. I.* 389–390. old.
- Ady Endre: *A hétről* Nagyvárad Napló, 1901. október 20. *A.E.ö.p.m. II.* 255. Ady Endre: *A hétről* Nagyvárad Napló, 1902. december 7. *A.E.ö.p.m. III.* 181. old.
- Hatvany Lajos: *Ady II.* Szépirodalmi Könyvkiadó, 1959. 38. old. (A továbbiakban: Hatvany Lajos: *Ady II.*)
- Hatvany Lajos: *Ady II.* 56. old.
- Földessy Gyula: *Ady minden titkai* Magvető Könyvkiadó, Bp., 1962. 87. old. (A továbbiakban: Földessy Gyula: *Ady minden titkai*)
- Előd István: *Vallás és egyház, katolikus szemmel* Szent István Társulat Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Bp., 1981. 71. old. (A továbbiakban: Előd István: *Vallás és egyház*)
- Előd István: *Vallás és egyház* 28. old.
- Előd István: *Vallás és egyház* 29. old.
- Földessy Gyula: *Ady minden titkai* 86. old.
- Hatvany Lajos: *Ady II.* 43. old.
- Varga József: *Ady Endre* Magvető, Bp., 1966. 355. old.
- Király István: *Ady Endre II.* Magvető Könyvkiadó, Bp., 1972. 404–405. old. (A továbbiakban: Király István: *Ady Endre II.*)
- Király István: *Ady Endre II.* 401. old.
- Földessy Gyula: *Ady minden titkai* 86. old.

H. Tóth István

A vérben és szegénységben kitartó énekmondó: Tinódi (Lantos) Sebestyén

Bevezetésül

Tinódi (Lantos) Sebestyén, a magyar hivatásos énekmondók hosszú sorának kiemelkedő alakja a 16. században élt és alkotott. Csaták és nagy események szemtanúja, buzgó krónikás riportere. Őt tekinthetjük az első olyan magyar költőnek, aki a mesterségét és a művészetét hivatásszerűen űzte.

A maga költötte dallamra szerezte több száz soros énekeit, ezeket maga kísérte lantszóval, vagyis énekmondással adta elő őket. A versszakonként ismétlődő dallamait hallgatósága könnyedén tanulta meg. Célja nemcsak a szórakoztatás, hanem a török veszélyre való figyelmeztetés és a haditudósítás volt. Históriai énekeiben kora nevezetes várostromairól adott hírt. Az utókor számára a Tinódi-krónikák értékes történettudományi forrásmunkák is, mivel a megfigyeléseit fényképszerű pontossággal, ugyanakkor tudósítói alázatossággal és tárgyilagossággal tolmácsolta. A ma olvasóját megcsapja a hajdankor lehelete.

Születése helyéről és idejéről kevés biztos adatot ismerünk. Feltehetően a 16. század elején (kb. 1505-ben) született Tinódon, jobbágy családban. Nemeslevele tanúsága szerint szülei jobb módúak voltak, akik deákos, vagyis latin nyelvű képzést biztosítottak gyermeküknek. Tanulmányait a fehérvári, illetve a pécsi káptalani iskolában végezte, itt szerezhette zenei ismereteit is. Ő magát Sebestyén deáknak mondta, mivel írástudó volt.

Első feltűnésének ideje 1537–38, ekkor nehéz sebesülést szerzett, megrokkant. Ez a sebesülése hatott élete további alakulására: az énekmondásra adta fejét. 1541-ben Szigetvárbán, Török Bálint udvarában találjuk. Miután gazdája a balladákban megénekelte és regényekben elpanaszolt fogságába esett, újabb pártfogókat keresett.

Verseiből nyilvánvaló, hogy sokfelé ellátogatott, távolabbi várakat is felkeresett, így gyűjtött pontos adatokat egy-egy ostromról, csatáról, a védők hősies küzdelmeiről históriai énekeihez.

1551–53 fordulóján írta meg az egri vár viadaláról szóló terjedelmes művét. Az Eger várról írt summáját Bécsbe küldte a királynak. Ferdinánd „a mesterségben való tehetségéért s históriáknak magyar ritmusokba való ékes foglalásáért” nemességet és címet adományozott az országszerte ismert vándorlantosnak, innen a „Lantos” név.

Utolsó erdélyi barangolásából még ellátogatott a fáradt énekmondó Egerbe, de már nem alkotott. Tinódi (Lantos) Sebestyén műveit *Cronica* címmel Heltai Gáspár nyomdájában készítették el Kolozsvárott 1554-ben, valószínűleg a főúri pártfogóinak költségén.

1556 januárjának végén Sárvárott hunyt el középkori magyar nyelvű irodalmunk virágzó műfajának, a históriai énekek tudós művelője: Sebestyén deák.

1. Gyűjtse ki a vándorénekesről, Tinódi (Lantos) Sebestyénről szóló ismertetés kulcsszavait, majd rendezze ezeket vázlattá!
2. Mit jelentenek a következő kifejezések?

a) <i>végvárak</i>	d) <i>káptalani iskola</i>
b) <i>lant</i>	e) <i>historiás ének</i>
c) <i>deákos műveltség</i>	f) <i>nemesi cím</i>
3. Fogja egybe a fejezetet felvezető ismertetés tényeit, adatait, az ezek segítségével szerkesztett vázlatot és az előzőleg megmagyarázott kifejezéseket! Az így szerzett információi birtokában mutassa be históriai énekköltészetünk legsajátosabb alakját!
4. Ismerje meg az alábbi szemelvényrészleteket!

Mikor urak odvarában

Felhínik szép tornácokban,
Hogy énekeljek nagy vígan;
Hátam viszket igen gyakran. (*Moldvai Mihály deák énekéből*)

Szűk táskám, étkem szép zöld fű, Ennek lón írasa az jó Kolozsvárban,
Italom igen keserű, Tinódi Sebestyén könyvnyomtatásában,
Ruhám oly fótos, sokszínű, Szerzé nagy búvában egy hideg szobában,
Csaknem eszen meg a tetű. Gyakran fű körmébe, mert nincs pénz tarsolyában.

(*Tinódi [Lantos] Sebestyén*)

Énekemet ne keresd: csizmám talpára jegyeztem,
Bécs, Buda, Brassó közt őrzi úti homok. (*Weöres Sándor*)

a) Hogyan mondja és írja mai magyar nyelven ezeket a szavakat, szerkezeteket?

– odvarában	– lón
– tornácokban	– az jó Kolozsvárban
– felhínik	– szerzé nagy búvában
– étkem	– gyakran fű körmébe
– fótos	– pénz
– eszen	– tarsolyában

b) Csoportosítsa hangtani, ragozásbeli és nyelvjárási szempontok alapján az előző szó- és kifejezésgyűjteményt! Fűzzön magyarázatot az egyes jelenségekhez, valamint szabályszerűségekhez!

c) Miképpen élt, milyen sorsa volt a 16. századi vándorénekesnek?

5. Tinódi (Lantos) Sebestyén históriás énekgyűjteményének, a *Cronicának* az előszavában ezeket olvashatjuk:

Tinódi Sebestyén minden rendbéli tudós olvasó jámboroknak...

Ez jelönvaló könyvecskét szörzeni nem egyébért gondolám, hanem hogy a hadakozó, bajvivő, várak-, városok-rontó és várban szorult magyar vitézöknek lenne tanuság, üdvösséges, tisztességes megmaradásokra (...) Én azt meggondolván, és látván ez szegin Magyarországon, mely csuda vesződelmes hadak kezdének lennie: ezöknek megírására, hogy ki lenne vég emléközet, senkit nem hallhaték. Mindezők meggondolván, és uraimnak barátimnak erre való intésöket gyakorta hallván: készörittetem énmagamat ez szegin eszómmel ezöknek gondviselésére foglalnom, és ez egynéhány istóriát megírom, öszveszednöm, és az községnek kiadnom, ki lenne az több krónikák között végemléközet, kinek munkájába sokat fáradtam, futostam, tudakoztam, sokat es költöttem. Igazmondó jámbor vitézöktül, kik ez dolgokba jelön voltanak, értéköztem; sem adományért, sem barátságért, sem félelemért hamisat be nem irtam, – az mi keveset irtam, igazat irtam; ha valahol pedig vétök volna benne, azt ne én vétkömnek, hanem az kiktől értéköztem, tulajdonitsátok; és kérlek titöket énnököm megbocsássatok. (...)

Továbbá üdvösséges egészségtök kivánom. Erdélben Kolozsvárból (...) 1554. esztendőben.

a) Fűzzön magyarázatot a következőkhöz!

– minden rendbéli tudós olvasó jámboroknak
– ez jelönvaló könyvecskét szörzeni nem egyébért gondolám
– magyar vitézöknek lenne tanuság, üdvösséges, tisztességes megmaradásokra
– ki lenne vég emléközet, senkit nem hallhaték
– készörittetem énmagamat
– ez egynéhány istóriát megírom, öszveszednöm, és az községnek kiadnom
– igazmondó jámbor vitézöktül, kik ez dolgokba jelön voltanak, értéköztem

- b) Értelmezze ezt a szenvedélyes vallomást!

(...) *sem adományért, sem barátságért, sem félelemért hamisat be nem irtam, – az mi keveset irtam, igazat irtam; (...)*

- c) Milyen embernek látja a vallomása alapján az énekgyűjtemény szerzőjét?
d) Honnan szerezte a híreket, az eseményekről szóló értesítéseket Tinódi (Lantos) Sebestyén?
e) Miért ábrázolták a 16. századi énekmondót egyik kezében lanttal, a másikban szablyával?

6. Vár- és hadiszemle következik, ahol Tinódi az „idegenvezető”.

(...)

Oly igen szép erős Szolnok vára vala,
Egyfelől az Tisza alatta foly vala,
Másfelől az Zagyva alatta foly vala,
Vár alatt az két víz öszveszakad vala.

(...)

Sőt az felszél felől nagy árokja vala,
Három szegén három erős bástya vala,
Csak nagy magas töltés néki fala vala,
Házak az töltésből ki nem látszanak vala.

(...)

Szolnok alá Ahmát basa hogy eljuta,
Mezőt egy mélyföldig népével szállattá,
Az császár tábort rajta megjárattá,
Sátorit vonyattá, zászlóit felállattá. (...)

- a) Készítsen vár- és hadiszemlét a Tinódi-szöveg alapján mai magyar nyelven!
b) Miért tűnnek egyhangúnak, dísztelennek költőnk strófái?
c) Krónikás énekei ilyen és hasonló részleteiben Tinódi elsősorban nem költő, hanem megbízható, igazmondó tudósító.
– Mi a véleménye erről az állításról?
– Vegye figyelembe a válasza megfogalmazásakor mind a fenti versszakokat, mind a következő, Gárdonyi Gézától idézett sorokat!

(...) Valami különös volt éneklése. Inkább elbeszélés volt az ének, mint dalolás. Néha végigénekelte egy sort, a másikat csak szóval mondta el, a kobozra hagyva a dallamot. Néha csak az utolsó sor végét fogta fennhangra. (...)

7. Bizonyítsa énekmondónk eddigi műveiből s az alább olvashatókból vett példákkal, hogy Sebestyén deák a történetíró alaposágával, lelkiismeretes pontosságával számol be az eseményekről, a küzdelmek szereplőiről és a helyszínekről!

BUDAI ALI BASA HISTÓRIÁJA (Részlet)

Vitéz Ali basa dolgában bölcs vala,
Drégel vára alatt táborával szálla,
Az vár törésére álgyúkat allata,
Négy álgyúja, hat taraszakja néki csak vala.

Töretni az basa kezdé Drégel várát,
Ott ám lerontatá egy szép magas tornyát,
Szondi ott elveszté egy vitéz szolgáját,
Jó Zoltai Jánost, meghala torony alatt.

Jó vitéz Szondi György benn porkoláb vala,
Békefalusi Gergely ő társa vala,
De akkort házához kikéredzkedett vala,
Az megszálláskoron el-kikereködött vala.

Első ostromot basa nagyot tétete,
Ott sok terek vesze, ő nem sokat nyere;
Ezt tévé Szondi Györgynek jó vitézsége,
Ott meg akar halni; azt ő már elvégezte. (...)

Mit jelent a kiemelt szavak, szerkezetek?

– *álgyú*

– *akkort házához kikéredzkedett vala*

- taraszk
- porkoláb
- Drégel vára alatt táborával szálla
- az vár törésére álgyúkat allata

- az megszálláskoron el-kikereködött vala
- töretni az basa kezdé Drégel várát
- ott sok terek vesze, ő nem sokat nyere
- ott meg akar halni; azt ő már elvégezte

EGRI HISTÓRIÁNAK SUMMÁJA (Részlet)

Summáját írom Egör várának,
Megszállásának, viadaljának,
Szégyönvallását császár hadának,
Nagy vigasságát Ferdinánd királnak.

Urak halljatok szép csuda dolgot,
Mint az Úristen ada vígságot,
Mutat hozzátok irgalmasságot,
Az pogánokon álla bosszúságot.

Megírtam bévön historiáját,
Egör várának ő nagy romlását,
Mast revidedön annak summáját,
Megérthetitek ő nagy sok csudáját.

Mikor írának ezerötszázban
Az negyvennyolcban Magyarországban,
Egör vára lön király számában,
Király megérté, volna pusztaságban.

Értelmezze a kiemelt szavakat, szerkezeteket!

- *summája*
- *szégyönvallás*
- *revidedön*
- *szörczötte, jegyzötte, megjelöntötte*
- *szégyönvallását császár hadának*

Az ruszkai vitéz Dobó István
Egré bocsátá, főtisztartóját.
Zay Ferencöt más porkolábját,
Ezökre bízá jó végháza kulcsát.

Már meghallátok revid summáját,
Egri szállásnak historiáját,
Azon imádgyuk mennyei atyát,
Tölönk se vonnya nagy irgalmasságát.

Egröt minékönk éltig megtarcsa,
Több végházakkal megszabadiccsa,
Az pogán kéztől megoltalmazja,
Körösztyén népet igaz hitben tarcsa.

Nagy historiát az ki szörczötte,
Ez summáját es azon jegyzötte,
Nevét versföben megjelöntötte,
Ezörhatodfélszázháromba szörczötte. *ÁMEN*

- *az pogánokon álla bosszúságot*
- *Egör vára lön király számában*
- *egri szállásnak historiája*
- *az pogán kéztől megoltalmazja*
- *ezörhatodfélszázháromba szörczötte*

8. Ismerkedjék meg ezzel a tételmonddal!

Tinódi (Lantos) Sebestyén históriás énekei nemcsak a történelem, hanem az irodalom számára is értékesek: sem a *Szondi két apródja*, sem az *Egri csillagok* nem született volna meg Arany János, illetőleg Gárdonyi Géza tollán vándorénekesünk *Cronicája* és az *Egri históriának summája* nélkül.

- a) Használja fel a tételmondat igazolására
 - Arany János *Szondi két apródja* című balladáját és
 - Gárdonyi Géza *Egri csillagok* című történelmi regényét!
- b) Olvassa el az Arany-balladát, majd a Gárdonyi-regény „Sebő deák”-ot felidéző részletét! Készítsen jegyzeteket!
- c) Igazolja a bevezető tételmondat érvényességét!

9. Hogy a 16. századi költőnk szándéka elsősorban a tudósítás volt, megfigyelheti, amikor összehasonlítja az alábbi szemelvényeket.

Tinódi (Lantos) Sebestyén: *Budai Ali basa históriája*

Arany János: *Szondi két apródja*

- a) Vesse egybe a két költő szövegalkotásának és szerkesztésmódjának eljárásait!
- b) Figyelje meg a cselekményvezetés megoldásait mindkettőjüknél!
- c) Melyek a jellemábrázolás eszközei Tinódinál, melyek Aranynál?
- d) Tanulmányozza a két szemelvény verselését! Mik a megállapításai?

- e) Számoljon be összehasonlító műelemzésben az elvégzett tüzetes egybevetés tapasztalatairól, eredményeiről! Ügyeljen a találó idézetek kiválasztására!

* * *

H. Tóth István – Vasvári Zoltán

A modern polgári irodalom őse – Molière

(Olvasmányok a dráma és a színház történetéből)

Jean-Baptiste Poquelin, közismert írói nevén Molière (1622. január 15. – 1673. február 17.) francia drámaíró és színész, a komédia és a szatíra mestere. A Wikipédia, a szabad lexikon segítségével ismerkedhet meg az életével.

Élete

Egy párizsi kárpitos fia, akinek édesanyja korán meghalt, így a gyermek Poquelin Clermont nagyhíru jezsuita kollégiumába került, hogy iskoláit befejezhesse. Poquelin közeli barátságot kötött La Mothe Le Vayer abbéval, aki apjának, François de La Mothe Le Vayer abbénak a hagyatékát gondozta; egyes források szerint ezek a művek nagy hatással voltak a későbbi szerzőre. Első munkái között tartják számon a Lucretius római filozófus által írt *De Rerum Natura* fordítását (ez mára elveszett).

Amikor az ifjú Poquelin tizennyolc éves lett, apja ráhagyományozta a Tapissier du Roi (udvari kárpitos) címet és az ezzel járó hivatalt, mely így gyakori találkozásokat tett lehetővé számára a királlyal. Poquelin saját állítása szerint 1642-ben Orléansban jogi doktori címet szerzett, ezt azonban többen vitatják.

1643 júniusában szerelmével, Madeleine Béjart-ral és annak két testvérével L'Illustre Théâtre néven megalapították első színtársulatukat, mely azonban 1645-ben csődbe ment. Poquelin ekkortól vette fel a Molière nevet, mely egy kis dél-franciaországi falu neve volt. A csődbe ment társulat tartozásai fejében néhány napot börtönben töltött, ahonnan apja segítségével szabadult. Ezt követően Madeleine-nel együtt vándorszínésznek álltak, és tizennégy éven keresztül a Párizs környéki falvakat járták. Utazásai idején találkozott Conti hercegével, aki egy időre a társulat patrónusa és (ennek fejében) névadója volt.

Lyonban Madame Duparc, ismertebb nevén La Marquise is csatlakozott a társulathoz. Ez idő tájt Pierre Corneille nagy igyekezettel – és hiába –, később Jean Racine viszont sikerrel ostromolta La Marquise-t szerelmével. Racine fel is ajánlotta egyik első darabját Molière társulatának előadásra. Molière azonban, bár biztatta az ifjú szerzőt, nem tűzte műsorra a *Théagene et Chariclée* című darabot. Racine ekkor felajánlotta a művet a Hôtel de Bourgogne társulatának. Amikor ez a lépés Molière fülébe jutott, minden kapcsolatot megszakított Racine-nal.

Molière 1658-ban érkezett Párizsba, és a Louvre (ekkor színházként működő) épületében némi sikerrel játszotta Corneille tragédiáját, a *Nicomede*-et, illetve *A szerelmes doktor* című farce-ot. Társulata elnyerte a Troupe de Monsieur (a király testvéreinek társulata) címet, és patrónusa segítségével egyesült az egyik ismert párizsi olasz Commedia dell' arte társulattal. 1659. november 18-án színházukban, a Petit-Bourbon-ban mutatták be első átütő sikerének számító darabját, a *Kényeskedőket* (Les Précieuses ridicules).

1661-ben patrónusa kedvét keresve megírta és műsorra tűzte *A féltékeny herceg* című darabot (Dom Garcie de Navarre, ou le Prince jaloux), melynek előadásán a király testvére (a Monsieur) játszotta Philippe, az Orléans-i Herceg szerepét. (A Monsieur-t annyira elbűvölte a színház világa, hogy hamarosan fel is adott minden állami hivatalt.) Ugyanebben az évben még két másik komédiája is sikerre jutott: a *Férjek iskolája* (L'École des maris) és a *Les Fâcheux*, melyet a király tiszteletére rendezett ünnepségen mutattak be.

1662-ben Molière, társulatának olasz tagjaival együtt, átköltözött a Théâtre du Palais-Royal épületébe. Ugyanebben az évben feleségül vette, Armande-ot, akit ő Madeleine Béjart húgának vélt (ám aki valójában Madeleine titkos kapcsolatból született lánya volt). Ekkor játszották a *Nők iskolája* című művét (L'École des femmes); mind a darab, mind Molière házassága nagy port kavart Párizsban. A művészetét ért kritika ellenében megírta a *Nők iskolája kritikáját* (La Critique de „l'École des femmes”) és a *Versailles-i rögtönzést* (L'Impromptu de Versailles).

Ellenfelei azonban a francia udvar felsőbb köreiben kerestek támogatást Molière kihívó realizmusa és engedetlensége ellen. Ehhez a mozgalomhoz csatlakozott Conti hercege és Racine is. Ugyancsak ke-

véssé szívelték Molière műveit a janzenisták és a hagyományos művek szerzői is. Molière ekkor azonban még erős támogatókra talált: a király melléállt, és rendszeres jövedelem biztosítása mellett elvállalta Molière elsőszülött fiának keresztapaságát is. A kor irodalmi „órakuluma”, Nicolas Boileau-Despreaux szintén támogatta őt.

1664-ben Versailles-ban azonban bemutatták a *Tartuffe*-öt (Le Tartuffe, ou L'Imposteur), amely óriási felháborodást keltett. A hírre, hogy a király felfüggeszti a képmutató egyházfiról szóló darab előadásait, Molière megírta a *Don Juant*, melynek középpontjában egy ateista áll, aki vallásosnak mutatja magát, de Isten megbünteti őt. A király reakciója igen diplomatikus volt: mindkét előadást betiltotta, ugyanakkor biztosította a társulat és Molière közvetlen kincstári támogatását.

Lully segítségével zenés darabbá dolgozta át *A szerelmes doktort*, melyet ekkor a „par ordre du Roi” (a király megrendelésére) alcímmel látott el, és amely így újra sikert hozott számára. 1666-ban mutatták be a *Mizantrop* (Le Misanthrope) című, talán legkifinomultabb darabját, melyet azonban a kortabeli közönség kevésbé értékelt.

Több próbálkozás után, némileg átdolgozva (Panulphe ou L'imposteur címen) 1667-ben ismételten megpróbálta színre vinni a *Tartuffe*-öt, ám amint a király elhagyta Párizst, a főpapság betiltotta a művet, melyet így csak pár évvel később, a királyi hatalom újbóli megszilárdítása után tűzhetek ismét műsorra.

Molière ekkor már beteg volt, és jóval kevesebbet írt, mint korábban. 1668-ban Plautus nyomán megírta az *Amphitryont*, melyben ugyanakkor egyértelmű utalásokkal szolgál a király titkos szerelmi viszonyaira. A közönség nem fogadta tetszéssel *Dandin György, vagy a becsapott férj* (George Dandin, ou le Mari confondu) című művét, *A fösvény* (L'Avare) azonban hatalmas sikert aratott.

Lully-vel társulva ismét zenés darabokat alkotott, melyek közül legismertebb *Az úrhatnám polgár* (Le Bourgeois Gentilhomme), mely egyesek szerint a volt patrónusa, Fouquet ellen forduló Colbert leplezését célzó szatíra. Ugyancsak Lully-vel együtt alkották meg a *Psyché* című tragikus balettet, melynek szövegkönyvéhez Thomas Corneille (Pierre Corneille öccse) is hozzájárult.

1671-ben meghalt Madeleine Béjart, és Molière-t mind a vesztesség, mind saját betegsége egyre jobban legyengítette. Ennek ellenére megírta a *Scapin furfangjait* (Les Fourberies de Scapin), ám az ezt követően írt Escarbagnas hercegnője (La Comtesse d'Escarbagnas) messze alatta maradt egyéb művei színvonalának.

A Tudós nők (Les Femmes savantes) 1672-es megírásához hozzájárult, hogy Lully-vel eltávolodtak egymástól, így Molière-nek vissza kellett térnie a hagyományos drámaformákhoz. A darab ugyanakkor nagy sikert aratott, és ez némi erőt adott a szerzőnek, hogy tovább dolgozzon.

Molière életének talán legismertebb momentuma az utolsó pillanat, amikor is a *Képzelt beteg* (Le Malade imaginaire) előadása közben a színpadon összeesett, majd néhány órával később saját otthonában meghalt. Az utolsó kenetet nem vehette magához, mert két pap is visszautasította a hívását, a halál pedig már a harmadik megérkezése előtt elérte őt.

Mivel a kor szokása szerint színészeket nem temethettek megszentelt földbe, csak Armande közbenjárására, XIV. Lajos külön engedélyével, éjszaka búcsúztathatták el. (Földi maradványait 1792-ben a Pantheonba, majd 1817-ben a Pere La Chaise temetőbe helyezték át.)

Munkássága

Annak ellenére, hogy a tragédiát tekintette magasabbrendűnek, Molière a vígjátékai, farce-ai révén vált közhírnévé. A farce műfajában íródott művei az improvizatív játékmódra épülő commedia dell'arte olasz hagyományát követik. Az e műfajban is gyakran szereplő házassági bonyodalmak és meg nem értés témákat Molière a fennálló társadalmi rend álságos voltát gúnyoló szatirikus hanggal ötvözi. Vígjátékai nem egy esetben pesszimista végkicsengést kapnak.

(<http://www.hu.wikipedia.org/wiki/Molière>)

Főbb művei

- *A rászédett féltékeny* (*La jalousie du barbouillé*, ?)
- *A repülő orvos* (*Le médecin volant*, 1645)
- *A szeleburdi vagy minden lében kanál* (*L'étourdi ou les contretemps*, 1655)
- *Szerelmi bosszúság* (*Le dépit amoureux*, 1656)

- *A szerelmes orvos* (*Le docteur amoureux*, 1658)
- *Nevetséges kényeskedők* (*Les précieuses ridicules*, 1659)
- *Sganarelle* (*Sganarelle ou le cocu imaginaire*, 1660)
- *Navarrai Dom Garcie* (*Dom Garcie de Navarre*, 1661)
- *Férjek iskolája* (*L'École des maris*, 1661)
- *Tolakodók* (*Les facheux*, 1661)
- *Nők iskolája* (*L'école des femmes*, 1662)
- *A Nők iskolájának bírálata* (*La critique de L'école des femmes*, 1663)
- *Versailles-i rögtönzés* (*L'impromptu de Versailles*, 1663)
- *Kénytelen házasság* (*Le mariage forcé*, 1664)
- *Az elisi hercegnő* (*La princesse d'Élide*, 1664)
- *Tartuffe* (1664)
- *Don Juan* (1665)
- *A szerelem mint orvos* (*L'amour médecin*, 1665)
- *Mizantróp* (*Le misanthrope*, 1666)
- *Botcsinálta doktor* (*Le médecin malgré lui*, 1666)
- *Mélicerte* (1666)
- *A szicíliai* (*Le Sicilien*, 1667)
- *Amphitryon* (1668)
- *Dandin György* (*Georges Dandin*, 1668)
- *Fösvény* (*L'avare*, 1668)
- *Gömböc úr* (*Monsieur de Pourceaugnac*, 1669)
- *A pompázatos udvarlók* (*Les amants magnifiques*, 1670)
- *Az úrhatnám polgár* (*Le bourgeois gentilhomme*, 1670)
- *Psyché* (1671)
- *Scapin furfangjai* (*Les fourberies de Scapin*, 1671)
- *Escarbagnas grófné* (*La comtesse d'Éscarbagnas*, 1671)
- *Tudós nők* (*Les femmes savantes*, 1672)
- *Képzelt beteg* (*Le malade imaginaire*, 1673)

Babits Mihály így látta Molière világirodalmi jelentőségét.

Az egyik „minden idők legnagyobb vígjátékírója”, a franciák nagy nemzeti büszkesége. Akiról Boileau azt mondja, hogy „a nagy Terentius örökségét Tabarinnek, a vásári komédiásnak hagyományával párosította”.

Tényleg vásári komédiásoktól tanult s vidéki színészként hanyódván végigélte egy *Roman comique* kalandsorozatát. Első darabjai amolyan *commedia dell' arte*-félék voltak. Rögtönzött színészbohóságok, ami voltaképp régi olasz divat, talán még római maradvány, de áterjedt francia földre is. Lassankint nagyobb bohózatok jöttek, s mikor társulata némi sikerre vergődött, s Párizsba telepedett, Molière merészebb dologra vállalkozott: egy darabban kicsúfolta a presziőzöket. A presziőzködés már csakis komikus dolog volt a legtöbb ember előtt, és Molière a közönség szíve szerint beszélt. Ekkor még kényesebb céltáblát választott. Ez a céltábla: *Tartuffe*. A kornak éppoly jellemző alakja, mint a presziőz. A jezsuiták és janzenisták korában vagyunk. Pascal csak pár éve halt meg: mit szolt volna ő a *Tartuffe*-höz? Igaz, Molière csak a szenteskedést akarta kigúnyolni, s nem a „valódi áhítatot”. De hogyan definiálja ő ezt a „valódi áhítatot!” Az erkölcsre szorítja, a társadalmi erényekre: akár egy hitetlen filozóf! Ez a józanság szava; de mit tud a józanság az áhítathoz?

Ez a józanság jellemzi Molière „költészetét”. Ami csak nagyon tág értelemben költészet, még ha versben szól is. Az ész hangja ez is, de már nem a heroikus észé. Inkább a „polgári” észé. Nemhiába tartjuk Molière-t a modern polgári irodalom ősenek. Őszintén szólva, nem nagy dicsőség.

Akármit is, a molière-i ész absztrakt, mint minden ész. Az emberből csak a kicsúfolni való jellemvonást látja. Molière embereiről semmit sem tudunk, életükről, viszonyaikról sejtelmünk sincs. Csupán egy bizonyos gyarlóságuk az, amit felénk fordítanak. A szenteskedő, a fősvény, az „úrhatnám polgár”, a képzelt beteg... Ez a tökéletes ellentéte Shakespeare módszerének. Egy dologban azonban Molière is hasonlít Shakespeare-hez: onnan veszi anyagát, ahol kapja. Plautus, Terentius, Boccaccio és a spanyolok, mind jó forrás neki. Néha saját élményeiből is merít. Néha valósággal tragikus hangot üt meg, amit siet vastagabb komikummal ellensúlyozni. Hősei megrázóan vergődnek, saját szükre szabott jellemük csapdájában. Egyszer az is megesik, hogy a nézők, s titkon a költő is, a kinevetett alakkal rokonszenveznek. Rokonszenveznek, de mégis kinevetik, mert „nem e világból való”.

Ez a *Mizantróp*: a legmélyebb molière-i komédia.

(Babits Mihály: *Az európai irodalom története*. Szépirodalmi, Budapest, 1979. 194–195. oldal)

* * * * *

Feladatok A *modern polgári irodalom őse – Molière* című tájékoztató szövegéhez

1. Készítsen életrajzi vázlatot Molière-ről a Wikipédia szócikke alapján!
2. Honnan ered a Molière név?
3. Mi a kapcsolat Molière és a következő személyek között?
 - a) Armande Béjart
 - b) Mihail Bulgakov
 - c) Plautus
 - d) Jean-Baptiste Poquelin
 - e) Terentius
 - f) XIV. Lajos
4. Milyen körülmények között halt meg Molière?
5. Határozza meg a *farce* fogalmát!
6. Milyen színjátékokkal kezdte pályáját a fiatal Molière?
7. Melyik komédiája hozta meg Molière-nek az első átütő sikert?
8. Gyűjtse ki a közölt szövegekből, hogy kik voltak Molière támogatói!
9. Milyen volt a *Tartuffe* fogadtatása?
10. Nézzon utána: kik voltak a *jezsuiták* és a *janzenisták*?
11. Olvassa el, ha lehetősége adódik, akkor tekintse meg színházban is a *Tartuffe*-öt! Készítsen cselekményvázlatot a drámáról!
12. Készítsen párhuzamos jellemzést a *Tartuffe* két főszereplőjéről: a címszereplőről és *Orgon*ról! Miféle polgári erényeket és emberi hitványságokat mutat be Molière?
13. Kiknek a világnézetét, erkölcsi felfogását szólaltatja meg Molière a színpadon?
14. Hasonlítsa össze a *Rómeó és Júlia*, valamint a *Tartuffe* szerelmespárjának sorsát! Miben rokon és miben tér el Júlia és Mariane helyzete, sorsa, jelleme?
15. Készítsen esszét, amelyben összeveti konkrét olvasmányélményei (esetleges színházi tapasztalatai), valamint az idézett Babits-szöveg és további szakirodalmi kutatásainak eredményei alapján Shakespeare és Molière alkotói módszerét, poétikai eszközeit, a műveikből kiolvasható világgépét és erkölcsi nézeteit!
16. Melyik korábbi irodalmi témákat dolgozta fel újra Molière? Gyűjtse össze ezeket!
17. Keressen konkrét példákat Molière komédiáiból a *helyzetkomikum* és a *jellemkomikum* alkalmazására!
18. Készítsen rövid érvelő írásművet, melyben magyarázatát keresi annak, miért hihetetlenül népszerűek napjainkig Molière komédiái!
19. Nézzon utána a világhálón annak, hogy jelenleg mely Molière-komédiák láthatók magyar színpadon!
20. Kik voltak Molière műveinek jelentősebb magyar fordítói? Keressen egy olyan Molière-komédiát, amelyet többen is lefordítottak, tanulmányozza ezeket, majd vesse össze a fordítások szövegeit! Rögzítse a tapasztalatait rövid írásműben (címadás, nyelvhasználat, stílus, azonos és eltérő megoldások stb.)!
21. Az egyik legjelentősebb 20. századi orosz író, Mihail Bulgakov drámát (*Képmutatók cselszövése*) és regényes életrajzot is írt (*Molière úr élete*) a komédia nagymesteréről. Olvassa el ezt a két művet, és írjon rólok könyvajánlást társainak! Fűzzön a könyvajánlása végére bibliográfiát a dolgozatában felhasznált művekről!

Az örökzöld „-issim”-ezés

Az idegenszó-használat oly területére lépünk, amelyről ritkán esik szó. Az idézőjelben szereplő betűcsoport még nem szó: mindössze képző, pontosabban afféle *képzőelőzmény*, amelyhez nemet, számot, esetet kifejező toldaléknak is kell járulnia. Itt most hosszas magyarázatra nincs lehetőségünk, mindössze alapállású képzőket írunk egymás mellé. Azt máris megjegyezzük: a kétszeres „s”, vagyis -ss mind a kiejtésben, mind pedig az esetleges fonetikus átírásban –ssz-szel ér föld.

A latin nyelvben a *felsőfok* valamely tulajdonság kiemelésére avagy nagyítására szolgál. Ha csak nincs szó rendhagyó képzésről, az alapfokú melléknév egyes számú birtokos esetének (singularis genitivus) ragja helyébe az -issimus, -a, -um végződés kerül. Hasonlóképp jár el az olasz nyelv is, leszűkítve az *önálló felsőfokra* (szemben a viszonyítóval, ahol is körülírást használ); a képzők alanyesetben így festenek: -issimo, -issima, -issimi, -issime.

Ennyi bevezető elég is ahhoz, hogy még ha nem kommunikálunk, nem írunk és/vagy olvasunk is akár Cicero, akár pedig Dante (örökösei) nyelvén, mégis ismerősként üdvözljük, sőt grammatikailag e vonulatba tartozónak érezzünk több nevet, szóalakot, kifejezést. Már az általános iskola felső tagozatában ránk köszönnek az énekkönyv kottái fölött az ilyesféle utasítások: *fortissimo* avagy ellentétéként: *pianissimo*. Az előbbi a.m.: 'igen erősen', az utóbbi pedig: 'nagyon halkán' (ti. adandó elő). Mindkét utasítás olaszul van. Talán nem ismeretlen előttünk a 17. sz.-ban élt német író, *Grimmelshausen* neve; németül írt regénycímében, melyet itt csak magyarul hozunk, felbukkan egy latinus nevű népi alak: „A kalandos *Simplicissimus*”. A latin alapfok, a „simplex” egyszerűt jelent. Különböző nyelveken születtek e kalandregény nyomán névtelen szerzőjű utáztatok, ám egyben megegyeztek: érintetlenül hagyták a hős nevét. Így jelenhetett meg Erdélyben 1883-ban a „Magyar *Simplicissimus*”...

„-issim”-ezünk manapság is. Például egy olyan egyszerre latin és egyben olasz szó felsőfokképzésekor, amely a magyarban is közismert, így le sem kell fordítanunk, jóllehet számos jelentéssel vagy -árnyalattal bír. (Elég, ha csak a múlt század első harmadbéli Színházi Élet pletykáló, bennfentes alakjára, *Intim* Pistára gondolunk, aki fogalmat, sőt magatartásformát teremtett: az intimpistáskodást.) Nos, talán e glossza megjelenésekor is még láthatók lesznek – akár főutak mentén is – amaz óriásplakátok, melyeken egyetlen szó áll: *Intimissimi*. Női fehérenemű/k/ről „értésül”-ünk – csöppet sem rejtett módon. De hát épp ebben áll a reklámfogás és -hatás.

Évente kiosztják mostanában – különféle kategóriákra bontva – az értékes és mindenképp megtisztelő díjat: a Prima *Primissima*-t. Talán „elsőik közt is a legelső”-nek fordíthatnánk. Biztos, hogy ez a latin – netán ugyanakkor olasz? – kitüntetés-megnevezés ünnepélyesebben hat, mint hogyha merőben magyarul íránk/mondanánk.

... De hát ha már a *magyarra* terelődött szó! *Óvodista*, *kitaláció*, *pipatórium*... Íme egy természetesen még folytatható sor. Mi bennük a közös? Az, hogy *magyar szó/tő/t látunk el idegen (latin) nyelvű képzővel*. Bevétté lett legtöbbjük; persze egy-két hapax legomenon (=egyéni alkotás, irodalmi alak) is akad. Így történt az esetben is, amikor alighanem a fent említett – közismertebb – „Prima *primissima*” szolgált mintául. Két nő kvázi hajbakapott, majd ezt kivédendő, inkább a szópárbaj mellett döntöttek. A pálmát ez a minősítés vitte el: „Ronda *rondissima!*” Ami azért mégiscsak szalonképebb, mint a „lek...”-ázás; eufemisztikus megnyilatkozás a javából!

Örökzöldnek mondtuk a címben ezen ritkább, ám mégis viszonylag termékeny „-issim” képző/előzmény/t. Visszamegy tehát a használata egészen a klasszikus római korig. De bizonyos értelemben fölsejlik a *közelmúlt* is. Óhatatlanul eszünkbe jut egy 60-65 évvel ezelőtti szintén latin, ám nemzetközivé (hogy még foghatóbban mondjuk: internacionálissá) lett melléknév, amelynek különös módon a *főnévi* értelművé vált alapfokát tették felsőfokba. Igen: „Sztálin *generalissimus*”. Valahogy ilyesféle szörnyjelentésben: „a tábornokok legtábornokabbja”. Mondják ugyanakkor, hogy – ugyenezen időben – akadt tanár, aki leleményes egyensúlyteremtésül egy csakis a képzőjében rárimelő nevet emlegetett: *Hungarissimus*. Ennek egyetlen helyes „fordítás”-a lehetséges: „a legnagyobb magyar”. Azaz Széchenyi István...

Dóra Zoltán

Nulla, nulladik

A *nulla* a hétköznapi szóhasználatban *semmi* jelentésű. Az értéktelen munkára szoktuk mondani: ez semmi. A valóságban a nulla, a zérus (zéró) nem semmi, a matematikában meghatározott jelentése van. A számegyenes közepén helyezkedik el, s ez választja el egymástól a pozitív és a negatív számokat. Szófaját tekintve a grammatikában pedig tőszámnév. Újabbán gyakran használják az 'ingyen' jelentésben is, így: *nulla forintért*. A televízióban pedig egyes cégek a következő szöveggel kínálják portékájukat: „*Már nulla forint előleggel elviheti* (az árut). Ennek jelentése: 'előleg nélkül'.

Egy alkalommal azt hallottam a rádióban, hogy a következő években a gazdaságban *nulla fölötti növekedés* várható. Ezzel a kifejezéssel aztán végképp nem tudok mit kezdeni.

A számok ugyanis a nullától jobbra növekednek, balra pedig csökkennek. Ugyanígy a függőleges helyzetű hőmérőn a nulla feletti számok jelölik a nagyobb mennyiséget, a magasabb hőmérsékletet, míg az alatta lévők, a kisebb értéket mutatják. A „nulla fölötti növekedés” tehát *pleonazmus*. Elég lett volna csak annyit mondani: a gazdaságban növekedés várható.

A sport nyelvében a *nulla* helyett a *null* honosodott meg. Erről is érdemes néhány szót szólni. Kodály Zoltán, aki nemcsak a zene jeles képviselője volt, hanem anyanyelvünk ápolásáért is sokat tett, javasolta, hogy a sportújságírók, rádiósok és televíziósok is térjenek át a *nulla* használatára. A rádió sportriportere, Szepesi György azonban megmaradt a hagyományos *nullnál*, míg Vitray Tamás, a televízió munkatársa a *nulla* mellett tört lándzsát, és a televízióban következetesen ezt használta. Nyelvhelyességi szempontból inkább Vitraynak adhatunk igazat, bár a Magyar értelmező kéziszótár mind a két szóalakot felvette címszavai közé. A *null* fogalomkörü minősítéseként a sportot adja meg, de megjegyzi, hogy helyesebben *nulla*. Ezt a felfogást támogatja a számítógép helyesírási ellenőrző programja is, ugyanis a *nullt* kerülendő szónak minősíti, és helyette a *nullát* javasolja.

A *nullából*, természetesen a többi tőszámnévhez hasonlóan, szabályosan képezhetünk sorszámnevet a *-dik* képzővel. A matematikában használatos a *nulladik* hatvány. Ám a gyakorlati nyelvhasználatban furcsának tűnik a *nulladik óra*, *nulladik évfolyam/osztály*.

Emlékezetem szerint az efféle jelzős szerkezet már a múlt század hatvanas-hetvenes éveiben bukkant fel. Ilyen volt például a *nulladik KISZ-taggyűlés*. Talán sokan emlékeznek még Déry Jánosnak a *Nulladik találkozások* című televíziós műsorára, amely a nyolcvanas években aratott sikert.

Úgy vélem, hogy valami sántít ebben a nyelvhasználatban. Hogy lehet egy taggyűlés, illetve egy tanítási óra *nulladik*? A kialakult szokásnak megfelelően a tanítási óra 8 órakeres kezdődik. Hagyományosan tehát ez az első óra. Ha viszont már előbb is van valamelyik osztálynak órája, akkor neki 8-kor már a második órára csengetnek.

A *nulladik évfolyamot* pedig már csak azért sem tudom elfogadni, mert a jelenlegi 12 évfolyamos oktatási rendszerben az általános iskola nyolcadik osztálya után nem következhet a *nulladik*, csak a *kilencedik*. Ha viszont ezt az osztályt nem számítjuk évfolyamok közé, akkor elfogadhatóbb lenne *előkészítő* vagy *átmeneti osztálynak* nevezni.

Fentebb szoltam arról, hogy a *nulla* szó a bizalmas nyelvhasználatban 'semmi' jelentésű, amellyel általában pejoratív minősítést fejezünk ki. Remélem, hogy bár ebben az írásomban a *nulláról* szoltam, mondandómat az olvasók nem tekintik *semminek*, azaz *nullának*.

* * *

IRODALOMTANÍTÁS

Tanítás, felzárkóztatás, tehetség gondozás másképp!

A teljes **5–6. és 7. osztályos irodalom** CD-n!

Tananyag-feldolgozás tanári magyarázattal;
óravázlatok, tesztek megoldással, irodalmi játékok!

Részletek: www.suli-irodalom.hu

Kováts Dániel

Embertől emberig

Beszéd az „Édes anyanyelvünk” verseny megnyitó ünnepségén

(Sátoraljaújhely, 2007. október 19.)

1. Hölgyeim és Uraim, tisztelt Tanárok és Diákok, kedves Hallgatóim!

Öröm, megtiszteltetés és meghatottság, amit most érzek. Öröm, hogy ilyen alkalomból, a 35. országos nyelvhasználati versenyen lehetünk együtt, megtiszteltetés, hogy innen, a pódiumról szólhatok megnyitó ünnepségünkön, s kissé el is érzékenyülök mint olyan tanár, akinek megadatott, hogy valamennyi alkalommal részese lehetett az anyanyelv októberi újhelyi ünnepnapjainak.

35 év nem kis idő. Polgármesterünk, a gimnázium igazgatója és helyettesei, az önkormányzat művelődési osztályának vezetője, mindazok, akik az ideai verseny megszervezése körül szorgoskodtak, maguk is az iskolapadban ültek még, amikor versenyünk első lépéseit tette. A korai évek versenyzői közül sokan már gyermeküket indítják útra efféle próbatételekre, vagy tanárként térnek vissza hozzánk. A 35 év alatt csaknem ötezer diák jutott el az országos döntőig; 390 magyartanár szerepel a legsikeresebb felkészítő tanárok listáján, akiknek versenyzői elnyerték a fődíjnak számító plakettet; 63 pedagógus kapta meg közülük a város kitüntetését, mert ismételten kiemelkedő teljesítményt nyújtó tanítványokat neveltek.

Egy emberöltőnyi idő telt el versenyünk történetében. Vannak is veszteségeink, nem lehet már közöttünk Péchy Blanka, Lőrincze Lajos, Z. Szabó László, Benkóczy György, Szende Aladár, Gálos Tibor, a helyiek közül Katona Rezső polgármester s több kedves emlékű munkatársunk, akik az „Édes anyanyelvünk” verseny bölcsőjét ringatták. Annál nagyobb öröm, hogy a szakmai támogatásban a kezdetektől változatlan lelkesedéssel és ügyszeretettel szerepet vállaló Bencédy Józsefet, Deme Lászlót, Nyirkos Istvánt, Szathmári Istvánt, Wacha Imrét ma is itt köszönhetjük körünkben. Az öröm érzése azért erős, mert jó látni az egymást követő tanár- és diák-nemzedékeket a verseny résztvevői között.

2. Kedves Hallgatóim!

Sokan szóltak már arról, mi tesz sikeressé egy nyilvános megszólalást. Én legutóbb Lord Morley kijelentését olvastam, aki a brit parlament felsőházában szerzett gazdag tapasztalatai alapján azt állítja, három dolog számít egy beszédben: *ki* mondja, *hogyan* mondja és *mit* mond. Igaza van. S ezért azt gondolom, hogy itt most egy miniszternek, egy neves közéleti személyiségnek kellene szólni a kedves közönséghez, akinek a szavára pártoló intézkedések születnek, érdemi támogatások nyílnak az anyanyelvi kultúra fejlesztésére.

Igen, állhatna itt egy *miniszter*...

Én most *Eötvös Józsefte* gondolok, aki azok közé tartozik, akik a legtöbbet tették a magyar közműveltség emeléséért. Tudnunk kell róla, hogy gyermekként Habsburg-párti, német nyelvű nevelésben részesült, s csak az egyetemi évei alatt bontakozott ki magyar nyelvi tudása. Kazinczyt nagyon tisztelte; „*Kazinczy gyűjtá fel bennünk az első lángokat*”, írta róla 1834-ben. 1859. október 27-én pedig a fővárosban tartott centenáriumi Kazinczy-ünnepség emlékbeszédét Eötvös mondta: „*ő nem egyes műveket, hanem egy egész irodalmat, egy új életre ébredett nemzetet hagyott maga után, hosszú munkássága által megszerezvén azt, mi az irodalom, mi a nemzet kifejlődésének első feltétele: nyelvet, mely a művészet s tudomány körében előre törekvő nemzetnek alkalmas eszközüül szolgálhasson.*” És mennyire érdemes odafigyelni Eötvös szavára ma, a globalizáció térhódítása idején, amikor a kisebb népek nyelvét veszély fenyegeti. Ezt a veszélyeztetettséget már ő is érzekelte: „*Mint a folyó, mely bármi hatalmasan rohanjék neki a tengernek, ha színet egy ideig megtartja is, és folyása a tengerben mérföldekre megkülönböztethető, végre mégis eltűnik a nagyobb elembe, így tűnik el a kisebb nemzetiség, mely nagyobbakkal érintkezésbe*

jön...” Megoldásként ajánlott tételét hadd ismétljem meg itt a mai ifjúság előtt: „*Alkossatok halhatatlan műveket nyelveteken, és a nyelv – mely a nemzetiségnek életlehelete – nem fog kimúlni az elevenek sorából.*”

Vagy joggal állhatna itt egy jeles alkotó, aki az érzelmekre tud hatni, s lelkesítő szózatával erőt, biztatást jelent ügyünk támogatói, szolgálói számára.

Lehetne ő *Tamási Áron*, a varázslatos nyelvezetű író, aki a székelység nyelvi leleményeivel a magyarság lelkületét erősítené bennünk. Több mint hatvan év távolából idézem szavait: „*A különböző nyelvek melegéből keltek ki a különböző népek, melyeket az atyafiság és az együttes érdek alapján a közös szó szervezett nemzetekké. Velünk is ez történt. A magyarságot is az atyafiság és az együttes érdek alapján a sors verte egybe; hazát a bátorsággal irányított életösztön szerzett neki, de nemzetté a magyar szó teremtette. Mint jelképes erő és hatalom, a magyar szó nekünk a legnagyobb ereklje. Kegyelet, hűség és becsület illeti őt.*” ... „*becsüljétek meg minket, magyar szavakat, hogy egyértelmű és erős nemzeti lelkületet s igazságos magyar társadalmat tudjunk teremteni!*”

És állhatna itt egy *tudós*, akinek ugyan nincs hatalma, nem rendelkezik anyagi erőforrásokkal, de van mondanivalója, az értelem erejével taníthat bennünket, adhat akár egy egész életre szóló gondolati útravalót tanárnak, diáknak egyaránt.

Idézzük például ide *Németh Lászlót*, a XX. századi magyar gondolkodás egyik nagy hatású személyiségét! Mit mond ő a magyar nyelv erejéről? „*Ha az ember a magyar nyelv erejére gondol, alig juthat más eszébe, mint a tömörsége. A magyar nyelv ezt a tömörséget elsősorban az igének köszönheti. A latin nyelven kívül egyetlen sem tudok, amelyben az igének olyan nagy szerepe lenne, mint a magyarban. ... a magyarban az ige ragjaiban hordja alanyát is. De a magyar ige tovább megy, tárgyát is magába tudja szedni. ... A nyelvbe színt, érzékiséget csak a főnevek, mellénevek s igék visznek, a többi szó természetűl fakó: zenéje lehet, de színe nincs. Minél nagyobb egy nyelvben az igék, főnevek aránya a törmelékszavakhoz viszonyítva, annál több reménye van a ragyogásra. ... Másrészt a törmelékszavak kiszórása, a mondatok kötőszó nélküli egyberovása lehetővé teszi, hogy nagy tömbökből monumentálisan építsük nyelvünket. ... Nagy stilisztáink azok, akik a magyar nyelvnek erre az alaptermészetére emlékeztetnek.*”

3. Kedves Hallgatóim!

Magam nem vagyok híres közéleti személyiség, író vagy tudós. Tanárember vagyok, engedjék meg hát, hogy én ebben a minőségemben szóljak! Lord Morley-t idéztem az imént, aki azt mondta, hogy az számít egy beszédben, ki mondja, hogyan mondja és mit mond. Megállapítását azonban nem a maga teljességében idéztem eddig, ő ugyanis azt is hozzátette, hogy *az utóbbi számít legkevésbé.*

Lehet, hogy igaza van, mert tapasztalatok alapján ítélt? Talán mégsem állíthatjuk ezt olyan fiatalok előtt, akik holnap délelőtt egy háromperces beszédművet fognak előadni versenyünk szóbeli fordulójában. Sőt, azzal szeretném kezdeni tapasztalataim átadását, hogy a *tartalom* fontosságára emlékeztessenek. Hiszen ha nem vagyok figyelemre méltó nagy ember, és nem vagyok előadóművész, akkor az én esetemben nem a *ki* és a *hogyan*, hanem a *mit* számít. Tehát olyasmit kellene most nekem is mondanom, amit a versenyünk itt ülő résztvevői akár a holnapai szóbeli szereplésükben hasznosíthatnak. Bocsássák meg nekem, ha ezért most elsősorban az ifjúsághoz szólok; örülök, hogy alkalmam nyílik erre.

Mit szólnának, kedves versenyző diákok ahhoz, ha holnap az lenne az egyik tétel: „*Milyen tanulságai voltak az ünnepi beszédnek a 35. anyanyelvi versenyen? Műfaj: élménybeszámoló; hallgatóság: az iskolai beszédművelő kör tagjai.*” Vállalják? Hogy megkönnyítsem a tanulságok bevéssését, megpróbálok szemléletes lenni, és ajánló tételeket sorolni.

Első tanácsom az, hogy olvassanak minél többet, figyeljenek és gondolkozzanak, s hallgassanak a felkészültebbeknek, a magyar nyelv példás használóinak a szavára. Hogy érdemes, azt talán

az általam idézett Eötvös József, Tamási Áron és Németh László üzenete is igazolja. Az olvasás, a mások teljesítményének megfigyelése olyan tartalmakat helyez el gondolkodásunkban, amelyek képességeinket növelik. Mert a példákat – gyakran teljesen ösztönösen – úgy követjük, hogy az eltanult gondolkodási és kifejezésbeli műveleteket más tartalmak közvetítésére is alkalmazni tudjuk. Megfigyelések tapasztalatai alapján mondhatom, hogy az igényesen, szemléletesen, hatásosan megfogalmazott írások olvasása átsugárzik a magunk nyelvhasználatára, sokszor minden különösebb tanulmányozás, elemzés nélkül is. Ne gondolják, hogy nem befolyásolhatjuk a magunk nyelvi környezetét, annak megválasztása – bizonyos határok között – tőlünk függ! Nagyrészt rajtunk áll, mit olvasunk, kiket hallgatunk, milyen műsorokra kapcsoljuk be rádió- vagy televíziókészülékünket, kikkel kerülünk közelebbi barátságba, mindennapos beszélő viszonyba. Ha szokásunkká válik, hogy a tartalmas embereket, a világosan és felelősséggel beszélő társakat, az írott vagy hangzó média gazdagító műsorait keressük, akkor nemcsak a világ *megértésének* képessége nő bennünk, hanem a megértett dolgok és jelentések *kifejezésének* képessége is. A beszéd tehát „hallgatással”, mások leírt vagy kimondott gondolatainak megfigyelésével és megértésével kezdődik.

Ha ezt tudjuk, akkor a magunk mondandójára is könnyebben rátalálunk. Ezzel kapcsolatos a második tanácsom: „*Ne nyisd meg addig a csapot, míg üres a tartály!*” Mert úgysem fakad belőle semmi. Vagyis ne kezdjük el beszélni, mielőtt el nem gondolkoznánk egy kicsit. Holnap délelőtt ebben is próbára tehetik magukat a kedves versenyzők. Ha kiválasztották a kínálatból azt a témát, amelynek kifejtésére vállalkoznak, ne restelljenek időt fordítani az „anyaggyűjtésre”, a tárgyra vonatkozó gondolataik, tényismeretük, következtetéseik összeszedésére. Nyilvánvaló, hogy mindenki azt a témát választja, amelyről a legtöbb mondanivalója van, nem mindegy azonban, milyen mélységig és milyen változatokig jut el. Maradhatunk a felszínen, a közhelyek szintjén, s csak azt ismétljük, amit legtöbbször hallunk. De ahhoz, hogy megteljen a tartály, hogy figyelmet keltő tartalmakról szólhassunk, érdemes átgondolni témánk elágazásait, s próbálkoznunk kell a több szempontú megközelítéssel. Egy kódarab gyakori látványa hétköznapiainknak, mégis sok összefüggésben kerülhetünk kapcsolatba vele; lehet baleset okozója egy kerékpárosnak, fegyver a parittyás Dávidnak, értékes lelet a geológusnak, játék a gyermeknek, mozaikdarab a művésznek. Minden tárgyról – az elvont fogalmakról is – több vonatkozásban szólhatunk, ennek tudatában gyűjtsük össze a tartalmakat.

Ha ez megtörtént, akkor sem hárult el minden akadály a hatásos megszólalás elől. Nem ritka jelenet, amikor egy diákgyerek azt gondolja, mondja: „*már tudom, mi a dolgom, csak azt nem tudom, hogyan kezdjek hozzá*”. Azok különösen gyakran kerülnek ilyen helyzetbe, akiknek sok a mondanivalójuk. Képzelnék el egy rendezetlen raktárhelyiséget vagy egy feldúlt lakást, és az a feladat, hogy teremtsünk rendet, helyezzünk mindent a maga helyére! Egyáltalán nem mindegy, miképp kezdünk hozzá. Először utat csinálunk, amelyen a tárgyakat megközelíthetjük, s amelyen a helyükre szállíthatjuk őket; aztán megpróbáljuk kiválogatni az egymáshoz tartozó elemeket, hogy meghatározhassuk a helyüket. Ha eltört valami, pedig szükségünk lenne rá, összeillesztjük a darabjait. S kidobjuk a szemébe, ami használhatatlan. Vagyis a rendcsináláshoz kell valamilyen terv, elgondolás, amely cselekedetünket vezérli. Így vagyunk ezzel a megszólalásunkhoz felhalmozott gondolkészlettel is, szükségünk van valamilyen szerkezeti elképzelésre, amire a tartalom ráépül. Az iskolában ezért próbáljuk vázlat készítésére nevelni a tanulókat, mert az segíthet a tartalomnak logikus elrendezésében és előadásában.

S ha ez megvan, már mondhatjuk is a magunkét? Még ekkor sem küzdöttünk le minden akadályt. Egyik tanáromtól hallottam, akit pedig igen jó előadónak tartottunk, hogy az agyunk csodálatos dolog, működni kezd abban a pillanatban, amikor megszületünk, és nem hagy cserben bennünket mindaddig – míg ki nem kell állnunk beszélni a nyilvánosság elé. Igen, gondolom, mindnyájan megtapasztalták már, hogy milyen könnyen következik be rövidzárlat, amikor számat kell

adnunk felkészültségünkről; megbéníthat a reflektorfényben a lámpaláz. Aki ad arra, hogy felelősséggel szóljon, megfeleljen bizonyos igényszintnek, az aligha tud az efféle félelemtől megszabadulni. Szükség van valamiféle lelki erőre, hogy testünknek ezt a reakcióját leküzdjük. Állítólag egy rendező azt a tanácsot adta a fellépés előtt szorongó színésznek: *„Nézd káposztafejeknek az előtted ülő közönséget, mindjárt bátrabb leszel!”* Nekem sohasem sikerült ez. Hiszen ha káposztafejek hevernek előttem, akkor milyen mondanivalóm lehet számukra? A sikeres beszédbeli megnyilatkozás épp azon múlik, hogy embertől indul, és emberhez jut el. És tudnom kell, kik ülnek előttem, milyen hullámhosszra hangolódnak, hogy értelmes lehessenek, hogy hatni tudjak rájuk. Nem véletlen, hogy nyelvhasználati versenyünk nemcsak a témát és a műfajt adja meg, hanem a helyzetet, a hallgatóságot is megnevezi, hogy annak figyelembevételével hangozhasson el a beszédmű. Mit tegyünk akkor a rövidzárlat, a lámpaláz ellen? Én azt teszem, hogy bízom kedves hallgatóim megértésében, jóindulatában. Feltételezem, hogy valamennyire átérzik az előadó helyzetét, s megadják neki az esélyt témája kifejtéséhez mindaddig, amíg érződik részéről az őszinte szándék, s amíg tart érdemi mondanivalója.

S ha már itt tartunk, tegyük ehhez hozzá a következő tanulságot: előadásmódunk nem lehet akármilyen, gondolnunk kell hallgatóságunk igényeire, aminek nem is könnyű megfelelni, hiszen a közönség sokféle egyedből tevődik össze. Tanúja voltam egyszer egy szónoki beszéd meghallgatása után a közönség véleménynyilvánításának. Az egyik hallgató megjegyezte: *„Jó volt a szónok, csak egy kicsit több tűz lehetett volna a beszédjében!”* Mire megszólal egy másik: *„Szerintem inkább beszéde egy részét dobhatta volna tűzbe.”* Lehet, hogy mindkettőjük véleményében volt némi igazság, az azonban biztos, hogy nem lehet mindenkinek kedvére tenni. Az előadónak kell megválasztania előadása hangnemét, az alkalmazandó stílusesszközöket az éppen adott műfaj, a hallgatóság és – nem kis mértékben – a saját képességeinek mérlegelésével.

Az ifjú embereknek el kell jutniuk oda, hogy önmaguk értékelésében is alkalmazzák a mások teljesítményének megítélése során alkalmazott szempontokat. Jó, ha szerények maradunk, ha ismerjük teljesítőképességünk határait. A sikernek örülni kell, mert ez ad erőt a folytatáshoz, az újabb próbatételek vállalásához, de a siker nem lehet öncél. Egy önmérsékltre intő példát említek itt. A sikeres (de kissé elbizakodott) szónok előadása után odafordult a feleségéhez, s megkérdezte tőle: *„Érezted, milyen nagyszerűen betöltötte a hangom a termet?”* A felesége csendesen azt felelte: *„Igen, s néhányan a hátsó sorokból el is távoztak, hogy több hely maradjon a hangodnak!”* Ellenséges volt az asszony megnyilatkozása? Aligha! Inkább józan figyelmeztetés. A siker – jó, ha tudjuk – nem a tapssal mérhető elsősorban, hanem azzal, hogy szavaink nyomán történik-e valami jó.

3. Kedves Versenyzők!

Nem áll hatalmamban megígérni, hogy lesz olyan téma a szóbeli versenyen, amelynek kifejtéséhez az én szavaim közvetlen segítségét adnak. Ha azonban hozzájárul valamiben ez a mai este – talán nem is az én beszédem, hanem az ezt követő műsor által –, hogy egy kicsit világosabban lássuk, miért fontos édes anyanyelvünk szeretete, megtanulása, ápolása, megnyilatkozásaink kultúráltsága, igényessége, akkor nem hiába voltunk együtt idén sem Sátoraljaújhelyen.

Ez a 35. alkalom, hogy ez a város otthont ad a középiskolások nyelvhasználati versenyének, s szívből kívánom ennek a szellemi vállalkozásnak további sikerét, a tartós folytatás lehetőségét. Kazinczyt követjük, aki szerint: *„Ha valamely ösvényen elindultunk, szép rajta fényel haladni s a legfőbb pontig jutni.”* Köszönet azoknak, akik három és fél évtizeden át fiatalok tömegét indították el a szép magyar beszéd művelésének ösvényén, s adja a Jóisten, hogy utódaink is sokáig haladhassanak rajta, s minél többen jussanak el a legfőbb pontig, édes anyanyelvünk tudatos, árnyalt, embertől emberig szóló használatáig!

**„Édes anyanyelvünk” nyelvhasználati verseny
Sátoraljaújhely, 2007. október 19–21.**

A bírálóbizottság – helyezési sorrend megállapítása nélkül – a következő versenyzőknek ítélte oda Sátoraljaújhely város plakettjét, valamint tízezer forintos pénzzutalmát.

<i>Versenyző</i>	<i>Iskolája</i>	<i>Felkészítő tanár</i>
Aranyos Helga	Egészségügyi Középiskola, Zenta	Mihók Hilda
Bártfai Csaba	Boross Sámuel SZKI, Szentés	Komáromi Ferencné
Berkes Beatrix	Irinyi János Gimn. és SZKI, Debrecen	Nádasy Éva
Birtók Lili	Krúdy Gyula Gimn., Nyíregyháza	Dr. Durucz Istvánné
Boldoczki Balázs	Rudas László Közgazd. SZKI, Dunaújváros	Kincsesné Zavodnyik Julianna
Bozsoki Petra	Veres Pálné Gimn., Budapest	Széky Péterné
Farkas Fanni	Tóparti Gimn. és Művészeti SZKI, Székesfehérvár	Brunner Éva
Feke Zsófia Judit	Berzeviczy Gergely Kereskedelmi és Vendéglátóipari SZKI, Miskolc	Birkné Tenk Nóra
Hosztafi Cintia	Krúdy Gyula Idegenforgalmi SZKI, Győr	Kovács Kálmán
Jenciu János	Klapka György SZKI, Jászberény	Dudás Ferencné
Koszorús Ágota	Óbecsei Gimn.	Cseri Angéla
Kovács Márta Flóra	Bartók Béla Zeneművészeti SZKI, Miskolc	Nagy Ottóné
Mészáros Katalin	Bibó István Gimn., Kiskunhalas	Palásti Károly
Sallai Levente	Vasvári Pál Gimn., Nyíregyháza	Mikó Gyöngyi
Sík Tamás Dávid	Puskás Tivadar Távközlési Technikum, Budapest	Karner Judit
Sipos Zsuzsanna	Eötvös József Gimn., Tiszaújváros	Bali Istvánné
Szabad László	Kölcssey Ferenc Főgimnázium, Szatmárnémeti	Bagosi Ilona
Szabó Réka	Református Kollégium, Kolozsvár	Rác Melinda
Szabó Tibor András	Élelmiszeripari és Földmérési Szakképző Iskola, Szombathely	Farkasné Kiss Virág
Szakács Tünde	Kazinczy Ferenc Gimn., Győr	Szívósné Vásárhelyi Zsuzsanna
Szegedi Krisztina	Radnóti Miklós Kísérleti Gimn., Szeged	Vancsó Mariann
Szilágyi Kispista Ágota	Apáczai Csere János Elméleti Líceum, Kolozsvár	Tökés Erika
Teleki Bálint	Szent István Gimn., Budapest	Borosné Jakab Edit
Varga László	Jedlik Ányos Informatikai és Gépipari Középiskola, Győr	Ságiné Takács Lívía

Sátoraljaújhely város emléklakettjét és pénzzutalmát kapta két szaktanár, mert ismételtelen kitűnő eredménnyel készítették fel tanítványaikat a versenyre:

Dr. Durucz Istvánné, Krúdy Gyula Gimnázium, Nyíregyháza
Tökés Erika, Apáczai Csere János Elméleti Líceum, Kolozsvár

Olvasóink figyelmébe ajánljuk:

A nyelv legfőbb kincsünk

„Az Édes anyanyelvünk” verseny 35 éve. Szerkesztette: Kovács Dániel, Sátoraljaújhely, 2007.

A kötet írásokat közöl Kazinczytól, összefoglalja az anyanyelvi versenyek tanulságait, közli a kitüntetett diákok és tanáraik nevét, valamint a versenyek szóbeli feladatait és mutatványokat a feladatlapokból. A könyv anyaga CD-n is elérhető.

A kilencedik Kossuth-szónokverseny és retorikai konferencia krónikája

A 9. Országos Kossuth Lajos Szónokversenyt és Retorikai Konferenciát 2006. november 9-én és 10-én tartottuk meg az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának dísztermében, az ELTE BTK hajdani Főiskolai Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, valamint az ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete és az Anyanyelvpolók Szövetsége rendezésében (a főiskolai tanszékeket az ELTE 2005. szeptember 1-jén megszüntette, ezért a „hajdani” jelző).

A rendezvényt Kiss Jenő professzor, a Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet igazgatója nyitotta meg. A konferencia témája – a szónok feladatait követve – a pronuciációhoz, vagyis az előadásmóddhoz kapcsolódott, ez alkalommal elsősorban a beszédről volt szó (a testbeszéd a következő konferencia témája lesz). Az első előadást – a hagyományokat követve – Adamik Tamás, a latin tanszék professzora tartotta „Az előadásmód az antik retorikában” címmel. A második előadó Wacha Imre volt, „A szónok a nyilvánosság előtt” címmel a kiejtés kérdéseiről beszélt. A harmadik előadó, Nagyné Markó Julianna elemezte az eddigi szónokversenyek produkcióit az előadásmód szempontjából, „A megjelenéstől a levonulásig” című előadásában. A negyedik előadást Balázs Géza tartotta „A média nyelvi mintái”-ról. A programot Bényi Ildikó, az MTV műsorvezetője, a tanszék egykori tanára konferálta. Ez a konferencia is – a többihez hasonlóan – érdekes volt, és hozzájárult retorikai tudásunk kiteljesítéséhez. A hallgatóság zsűfólásig megtöltötte a nagy termet, örvendetes tény a hallgatók retorika iránti érdeklődése (ezúttal a konferenciát a VI. számú előadóban tartottuk, mivel a díszteremben doktori avatás volt). A verseny iránt is nagy volt az érdeklődés, 48 szónok jött el, sokan a határon túlról.

Az első napon a kötelező beszédeket hallgatta meg a zsűri. A hatperces, előre elkészített beszéd témája ismét aktuális volt, egy idézet Bálint Györgytől: „*Csendesen, feltűnés nélkül halt meg a magánügy, a világ egyre növekvő robaja közben*” (A magánügy halála). A második napon került sor a háromperces rögtönzésre. A versenyzők három csoportot alkottak, két-két téma közül kellett választaniuk, s pró vagy kontra érvelniük. A három témacsoport a következő volt: 1. *Anyaszülten vagy „plasztikaszülten”?; (Miből tájékozódjunk?) Hírlap vagy honlap? 2. Fiú vagy lány...A gyerekhang vagy az ultrahang mondja meg?; Ciki-e a bicikli? Biciklivel vagy autóval a városban? 3. (Házasságkötés után) „Férjné”-v? Leánykori név? Kettős név?; Lehet-e sztár az olvasztár?* A verseny színvonala ismét nagyon magas volt, a kötelező témát változatosan közelítették meg a versenyzők, a rögtönzések szellemesek voltak.

A verseny nyertesei:

1. **Balászfalvi Balázs**, Pápai Református Kollégium, Tatai Gimnázium
2. **Kupó Péter**, Batthyány Lajos Gimnázium, Nagykanizsa
3. **Erdei József**, Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar

Közönségdíjas: **Erdei József**, Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar

A zsűri különdíjasai:

Furó József, Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Kovács Dénes, Selye János Egyetem, Komárom
Urbán Gergő, Eszterházy Károly Főiskola, Eger
Tóth Melinda, Berzsényi Dániel Főiskola, Szombathely
Kató Szabolcs Ferenc, Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár
Fülöp Júlia, Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár

Különdíjasok:

A **Magyar Asszonyok Szövetsége** Gulácsy Irén-émlékplakettje és oklevele a legjobb női szónoknak:

Fülöp Júlia, Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár

A **Rákóczi Szövetség** díja a legjobb határon túli versenyzőnek:

Hubbes Emese, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Bod Péter Tanítóképző Főiskola, Kézdivásárhely

A **Magyar Rádió** különdíjban részesítette a legszebben beszélő versenyzőt:

Szöcs Csongor, Nagy Mózes Elméleti Líceum, Kézdivásárhely

A **Bárczi Géza Alapítvány** különdíjat adott az alábbi versenyzőknek a zárt *ë* hang megőrzéséért:

Szócs Csongor, Nagy Mózes Elméleti Líceum, Kézdivásárhely

Szócs Attila, Apor Péter Szakközépiskola, Kézdivásárhely

Gödri Réka Rebeka, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Bod Péter Tanítóképző

Főiskola, Kézdivásárhely

Lehoczki Adrienn, Békéscsabai Evangélikus Gimnázium

A **Magyar Média Iskola** különdíjat adott át a legjobban beszélőnek és a legjobb előadónak:

Miklós András, Sárospataki Református Kollégium Gimnáziuma

Esztergom város különdíját az alábbi versenyzőnek ítélte oda a zsűri:

Furó József, Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar

A díjkiosztáson a zsűri elnöke, Grétsy László tanár úr adta át a díjakat, Bolonyai Gábor professzor általában értékelte a versenyt, Balázs Géza professzor pedig – buzdító szavakkal – röviden értékelte az első három versenyző teljesítményét.

A zsűri nagy figyelmet igénylő feladatát idén is Dobos Krisztina tanár és politikus, Horváth Zsuzsanna oktatókutató, Bolonyai Gábor egyetemi tanár, Balázs Géza egyetemi tanár és Koltói Ádám főiskolai tanár látta el. A zsűri titkára Bóna Judit, az ELTE BTK Fonetikai Tanszékének tanársegéde, valamint Dudás Róbert Gyula hajdani sokszorosan nyertes versenyző volt. Az idén a kötelező beszédek meghallgatására két zsűrit alkottunk, az első elnöke Grétsy László volt, tagjai Bolonyai Gábor és Dobos Krisztina, titkára Bóna Judit; a második zsűri elnöke Balázs Géza volt, tagjai Horváth Zsuzsanna és Koltói Ádám, a titkári teendőket Dudás Róbert Gyula látta el. A rögtönzéseket már folyamatosan hallgatta meg a hagyományos felállású zsűri. Az évek során kialakult a pontozási rend, úgyhogy a versenyzők párhuzamos meghallgatása nem okozott gondot, s a verseny így nem volt fásasztó.

A rendezvényt az ELTE Rektori Hivatala és Hallgatói Önkormányzata, a BTK Hallgatói Önkormányzata, az Oktatási Minisztérium, az Anyanyelvpolók Szövetsége és a Hotel Corvin támogatta, a könyvjutalmakról számos kiadó és a Magyar Nyelvtudományi Társaság gondoskodott. Ezúton is szeretnénk köszönetünket kifejezni.

A Magyar Asszonyok Szövetsége a szónokverseny számára 2005-ben alapította a Gulácsy Irén-díjat, melyet a jövőben is át fognak adni az általuk legjobbnak tartott női versenyzőnek. A díj Domonkos Béla szobrászművész által készített bronzplakett, mely Gulácsy Irént ábrázolja. A díjat Ékes Ilona elnök asszony, országgyűlési képviselő adta át.

A Magyar Rádió is 2005-ben alapított díjat a legszebben beszélő versenyzőknek, akiket a zsűri választ ki. A díj egy 26 CD-ből álló sorozat volt, mely Petőfi összes költeményét tartalmazta. Köszönjük Perjés Klára szerkesztő asszonynak és Kerényi György főszerkesztő úrnak. A díjakat idén Merza Jenő főszerkesztő adta át.

A Rákóczi Szövetség 2006-ban alapított díját (egy könyvsomagot) és oklevelét Ugron Gáspár titkár adta át a legjobb határon túli versenyzőnek.

A Bárczi Géza Alapítvány díjazottjait mindig Buvári Márta elnök és munkatársa választja ki. A díj oklevél és egy olyan könyv, melyben jelölve van a zárt *ë*. Köszönjük. Megemlítendő, hogy az ELTE szépkiejtési versenyeinek elnöke kezdetben Kodály Zoltán volt, s mindig olyan versenyző nyert, aki ejtette a zárt *ë* hangot.

Esztergom város különdíja egy értékes rézkarc volt, az önkormányzat nevében Eck Alajos tanácsnok adta át.

A Magyar Média Iskola díját Siklósi Beatrix televíziós személyiség, igazgató adta át.

Reméljük, hogy ezt a hasznos, közösségteremtő rendezvényt a jövőben is meg tudjuk tartani. 2008-ban az ünnepi, tizedik versenyt fogjuk megrendezni.

Adamikné Jászó Anna
főiskolai tanár,
a konferencia és a verseny szervezője

A főiskolai és egyetemi hallgatók 2007. évi egri helyesírási versenyének tesztlapjai

A

1. Az alábbi szavakból hiányzik egy-egy rövid vagy hosszú magánhangzó, illetve mássalhangzó. Írja be a megfelelőket!

h....gít	szerv....z	reste....kedik	frisse....ég	d....csér
furcsá....	ocs....	elsá....ad	vály....	gy....rközik
sz....rcsöl	ba....on	baci....us	di....erencia	te....legesség
í....ász	szí....az	elhe....eget	ny....lánk	be....szülött

2. Töltse ki a táblázatot a felső sor mintájára, vagyis írja be az üres helyekre az első oszlop igéinek felszólító módú, jelen idejű, egyes szám második személyű, alanyi és tárgyas ragozású alakjait!

<i>vet</i>	<i>vess</i>	<i>vesd</i>	<i>vessed</i>
hagy			
ró			
játszik			
vonz			
tesz			
hisz			
szalaszt			

3. Milyen betűt kell írni a hiányzó helyekre: *j-t* vagy *ly-t*?

papagá...	karabé...	hé...a	karva...	roba...
kordé...	seregé...	ö...v	laká...	mu...a
déva...	forté...	muszá...	szamurá...	cseve...
se...pít	naspo...a	szerá...	sa...ka	viszá...

4. Húzza alá a helyes írásmódú neveket!

Mussorgsky: Egy kiállítás képei	Apáczay Csere János	Pais Dezső
Muszorgszkij: Egy kiállítás képei	Apáczai Csere János	Paizs Dezső
Leiningen-Westerburg Károly	Besenyey György	Eliaas Lönrot
Leininger-Westenburg Károly	Bessenyei György	Elias Lönrot
Déri Múzeum (Debrecen)	Prokrusztész	Csontvári Koszta Tivadar
Déry Múzeum (Debrecen)	Prokusztész	Csontváry Kosztká Tivadar
Lorántffy Zsuzsanna	Geley Katona István	Munkácsy Bernát
Lórántffy Zsuzsanna	Geleji Katona István	Munkácsi Bernát

5. Vágja szét az „összetapadt” földrajzi neveket, majd írja le őket helyesen! A második oszlopba -i képzős származékukat írja!

belsőjánosdülőhárshegygyugatalbertvillefehérhajóutcasanmarinoköztársaságnémetlengyelalföldvérteshegységdélisandwichárokholtsebeskörös

Alapalak:

-i képzős származék:

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

6. Húzza alá az alábbi nevek helyes kiejtését!

Batthyány:	battyány – battyányi – battyán	Szebeny:	szebeny – szebeni – szebényi
Cházár:	házár – cázár – császár	Szokoly:	szokoji – szokoli – szokoj
Czuczor:	cukor – csucsor – cucor	Thaly:	táli – taji – tali
Dessewffy:	deseffi – desőfi – dezsőfi	Thewrewk:	tőrek – terek – török
Jósika:	jósika – józsika – józika	Thököly:	tökőji – tököj – tököli
Kuny:	kunyi – kuny – kuni	Vay:	vaj – váji – vaji
Reguly:	reguj – reguli – reguji	Zichy:	zihi – zicsi – zici

7. Válassza el az alábbi szavakat – függőleges vonalakkal – valamennyi lehetséges helyen!

B r e t a g n e V i s e g r á d e l l e n ő r z i v e z é r e l v e
e l n ö k ö l ő V i k t o r é r t v a s ú t i b r i d z s e z i k

B

1. Melyik oszlopban található a helyes írásmódú alak! Húzza alá!

Duna-menti Erőmű Rt.-beli	Duna menti erőmű rt.-beli	Duna Menti Erőmű Rt.-beli
Hadnagy úti-lakótelep	Hadnagy úti lakótelep	Hadnagy úti Lakótelep
Sherlock Holmes-szal	Sherlock Holmesszal	Sherlock Holmes-al
Nagyboldogasszony-templom	Nagy-Boldogasszony templom	Nagyboldogasszony Templom
Márai Sándor alapítvány	Márai Sándor-alapítvány	Márai Sándor Alapítvány
Ágoston rendi	Ágoston-rendi	ágostonrendi
európai uniós	Európai uniós	Európai Unió-s
Duna-híd-rekonstrukció	Duna-híd rekonstrukció	Dunahíd-rekonstrukció

2. Az alábbi szavakból alkosson helyesen írt összetételeket vagy szó szerkezeteket! Húzza alá közülük azokat, amelyek a mozgószabályok szerint írandók!

labda vízi bajnokság
vitamin A tartalom
gyártás zsebkendő papír
ápoló padló szer
mesterség kőműves
far csirke hát
kiértékelés felvétel légi
magán nyugdíj pénztári
borsó leves zöld
arany ékszer vásár
mérgezés szén monoxid
kínálat élelmiszer
mérnök intézet továbbképző
hónapos nyolc

3. Illesszen -val/-vel ragot az alábbi tulajdonnevekhez!

AnettFlaubert Kacsóh
Kovách Nádass Van Gogh
Tallinn Félix Tolvay
Guth Strauss Bordeaux
Deseő Kodály Jacqueline
Oslo Mariann Bachman
Balzac Fáy La Fontaine

4. Karikázza be az alábbi rövidítések közül a helytelenül írtakat!

bt.	e Ft	mfszt	ÁFA	Tudosz	köfa
DK	P. H.	Szt.	uo.	tel.	Gulag
db.	C°	gyed.	bp.-i	hl.	Ptk
MABISZ	zRt.	BÉT	okl.	gimn.	BUÉK

5. Az alábbi mondatokban javítsa ki a felismert helyesírási hibákat!

Légy szives váltsd be a tizeseket és a huszasokat!

A Párizs-marseille-i express húsz perces késéssel érkezett.
.....

Kőfaragó mester síremlék készítést és felújítást vállal.
.....

Tavaly Karácsonyra kaptam egy Magyar-Francia Nagyszótárt és egy Beethoven Cd-t.
.....

A Magyar Labdarúgó Szövetség megtartotta évi rendes Közgyűlését.
.....

A hazai biztosító társaságok között nagy a konkurenciaharc a gépjárműbiztosítási piacon.....

Ne tévezd össze Ovídiust Horatiussal!

A kisgyermek gyorsan elnyúvik ruháját.

Az Atlaszban a Rák-térítő mentén kell keresnünk a Hawaii szigeteket.
.....

K Ö N Y V S Z E M L E

Kemény Gábor: Nyelvi mozaik
Válogatás négy évtized nyelvművelő írásaiból
Budapest: Tinta Könyvkiadó 2007, 414 old.

Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 65.

Az írás mögött mindig ott van az ember. A nyelvi mozaikok mögött is rejtőzik egy nagy felkészültségű tudós, aki nemcsak anyanyelvében, hanem számos idegen nyelvben is tájékozott, aki szorgalmasan gyűjti az adatokat, mindent feljegyez még a buszmegállóban és a vásárcsarnokban is, igazi vadász-szenvedéllyel (271). Könyörtelenül precíz, ahogy egy igazi nyelvészhez illik, a négyszáz oldalon hibát találni nem lehet. Azért ne gondoljuk, hogy megrögzött szobatudós, hiszen a sport, különösen a futball lelkes rajongója. A politikát messze elkerüli, de azért megkockáztat egy-két oldalvágást, egy-két finom célzást. S mindenekelőtt bölcs humor jellemzi. Álláspontja nem éppen a humorközpontú nyelvművelés – ezt a címkét tudomásom szerint még nem alkották meg –, de mind a hosszabb tanulmányokban, mind a mozaikokban fel-felbukkan a derű, sőt az irónia is.

„Köszöntöm a Nyájas Olvasót!” – olvassuk az előszó megszólítását, s a nyájassá váló olvasó megtudja, hogy a könyv három részből áll. Az első hosszabb, általános vagy elméleti kérdésekkel foglalkozó tanulmányokat tartalmaz. A második rész az Élet és Tudomány hajdani Mondhatta volna szebben? című rovatának cikkeiből közül válogatást. Ezek félresikerült mondatok helyesbítései és a helyesbítésekből levonható tanulságok megfogalmazásai. A harmadik rész az Édes anyanyelvünk folyóirat Nyelvi mozaik rovatának cikkeit tartalmazza, 222-t, tizenkét év teremtését.

A nyájas olvasó – főleg ha nőnemű – szereti a végén fellapozni az újságot, és szeret belekukkantani a könyv végébe is. A 222., Nyelvészet és „nyelvész-kedés” című publicisztikai írás (és nem publicisztika) végén azt olvashatjuk, hogy a nyelvművelés egyik igen kemény támadója így nyilatkozott: „A demokráciába belefér, hogy aki szeret *nyelvművelősködni*, az tehesse.” S a Kemény-válasz: „Márpedig én, az „öregcsedsz” nyelvész, szeretek. És teszem is!” Hála Istennek, teszem hozzá én. (Persze, a támadások tekintélyvel alapuló támasza a preskriptív, azaz előíró, sőt proskriptív, azaz tiltó bélyeg, melyet talán John Lyons süttött rá a nyelvtanra, vagy ahogyan nálunk interpretálják: a nyelvi illemtanra, a nyelvművelés és a helyesírásra, de még senkinek nem jutott

eszébe ennek a lelkesen szajkózott butaságnak a megkérdőjelezése. Miért volna preskriptív az a szabály, melyet tapasztalati tényekből, induktív úton vannak le? Akkor preskriptívek minden indukción alapuló tudománynak, így a fizikának és a kémiának a szabályai is? A nyelvészkedésről pedig a következő: az emberben megvan a nyelvi tudatosságnak nevezett ösztönös analízis képesség (hároméves korától), teljesen természetes, hogy megfogalmaz a nyelvre vonatkozó megfigyeléseket, nemtől, kortól, műveltségtől függetlenül. Miért ne lehetne ezekhez a megfigyelésekhez hozzászólóknak olyanoknak, akik kicsit jobban értenek a nyelvi kérdésekhez? – Ez után a kitérő után térjünk vissza a nyelvi mozaikokhoz.)

Az első, elméleti rész tanulmányaiban azt a gondolatát fogalmazza meg Kemény Gábor, hogy a nyelvhelyességi értékelést nemcsak a grammatikára lehet alapozni, hanem a stilisztikára is. „A stilisztika szempontjaira alapozott nyelvművelést nevezhetjük akár stílusközpontú nyelvművelésnek” – írja az utolsó tanulmányban, melyet itt publikált először (119). A gondolatot már 1988-ban a magyar nyelvészkonferencián megfogalmazta, de ehhez a formulához akkor még nem jutott el. A nyelvközpontú, emberközpontú, illetőleg kommunikáció- vagy közlésközpontú, a nemzetközpontú, a művelődésközpontú láncolathoz jól illeszkedik a stílusközpontú nyelvművelés fogalma, az előbbieknél nem mond ellent. Kemény Gábor összegezése a következő: „...a nyelvi helyesség kontextuális, illetőleg szituatív (helyzethez kötött) természetű jelenség, voltaképpen nem egyéb, mint megfelelés, odaillőség. [...] Az egymással nyilvánvalóan kölcsönhatásban levő nyelvi helyességet és megfelelést a modern stilisztika elméletéből átvett kifejezéssel nevezhetjük összefoglalóan *stílus adekvátságnak* is. Azt a nyelvművelést pedig, amelynek módszere a stílus adekvátság vizsgálatán, értékelésén alapul, *stílusközpontú nyelvművelésnek*” (126). Nem tudom megállni, hogy ne alkossam meg a retorikaközpontú nyelvművelés fogalmát, hiszen az illőség mint a stíluserejnek egyike régóta létezett, már akkor, amikor a stilisztika még nem vált ki a retorikából. Persze ezzel csak megerősítem Kemény

Gábor gondolatmenetét. (A nyelvművelés ellenzőinek pedig zárójelben megsúgom, hogy Amerikában van nyelvművelés, mégpedig a retorikai tankönyvekben, a retorika pedig ott elismerten tudomány.)

A stílusközpontú nyelvművelési elv közvetlen igazolása a könyv második része, a Gyakorlati stílisztika mondatról mondatra. Ebben nemcsak egyetlen szerkesztett mondatok helyesbítéséről van szó, hanem Kemény Gábor több helyes változatot is ad, amelyek különféle stílisztikai árnyalatokat fejeznek ki, ahogy Cyrano szavalja: „Mondhatta volna szében, kis lovag. / Más-más hangnemből... Így ni, hallja csak”. (Ez a Rostand-tól vett idézet ennek a fejezetnek a mottója.)

A mozaik azért mozaik, hogy egységes képpé álljon össze. „Rakosgassuk egymás mellé az apró mozaikkövecskéket, talán kirajzolódik bennük valamifajta kép a nyelvről, amelyet használunk, s a korról, amelyben élnünk adatott” (237). A nyelvi mozaikok valóban egységes képet alkotnak, feltárják nyelvünk mai állapotát. Cédulázásom eredményeként csak címszavakat sorolok fel: kiejtés (idegen nevek is, sőt toldaléklásuk), pontatlan idézés, szószaporítás, paronimák, azaz hasonló hangzású szavak, szójelentés, metaforák, képzavar, új szavak, idegen szavak, visszaidegenített szavak, angol-amerikai hatás, mucsai sznobizmus, szerkezetkeveredés, eltévedt jelzők, nyelvi babona, népnyelvi hatás, erősebb kifejezések. Meglepő, hogy mennyire hat a nyelvre a pontatlan gondolkodás, s mennyire gond van a pontatlan szójelentéssel. *Bartók húzódása* inkább *húzódozása*, azaz szabódása, ódzkodása; a vita nem *élesedik*, hanem *éleződik*; a nő *családot alapít*, s *beköti férje fejét*, ahogyan *Döme fejét is bekötötték* (Détári Lajos, ha mond valamit ez a név a nyelvészársadalomnak); a filmszínésznek *iffonti neje* van, pedig a neje nem ifjúkori, hanem egyszerűen ifjú; a *hatóság lehunyja a szemét*; az *egyházi megszenteli a katolikus zászlót*. A sok jaj-baj ellenére értesülünk arról, hogy „az ország hajója normális vágányra kerül”, és mi „súlyosabb vizekre evezhetünk”, s „próbáljuk meg a langyos vizet felpörgetni”. Sok baj van az idegen szavakkal, mind használatukkal, mind magyarázatukkal: az *ombudsmant* nem is olyan egyszerű magyarázni, „az ombucnról pedig lehetőleg szó se essék!” A *szoftszikált fogyasztó* kifinomult ízlésű, igényes, a *humanitárius katasztrófa* tulajdonképpen *emberi tragédia*, a *hot dog* helyett a *forró dugi* szerencsére nem lett közkeletű. A visszaidegenítés és a sznobizmus együtt jár, így lesz a *cselgáncsból dzsúdó*, *judo*-nak írva, a *partjelzóből asszisztens*, az *edzőből tréner*. Az *Erosz almáján* már nem is csodálkozunk, *Erosz* vagy *Erisz*, mit számít az a magánhangzó, a mitológiát kevesen

ismerik. Az eltévedt jelzők is humor forrásai, mint a *hagyományos mezőgazdasági szakemberek baráti találkozója*, a *felújított hősi halottak emlékműve*, a *nemzetközi emésztőszervekkel foglalkozó társaság elnöke*. A példák valóban humorosak, de mégiscsak a gondolkodás következetlenségeire világítanak rá. Igaza van Babitsnak, hogy minden rossz mondat törött ablak, melyen át egy rossz gondolatra lehet látni (Irodalmi nevelés, 1909), nem véletlenül foglalkoztak a régi retorikák oly sokat a mondat szerkesztéssel.

Kemény Gábor mint szótáríró és -szerkesztő „hivatalból” sokat foglalkozik a definíciókkal, az ismeretterjesztő írásokban gyakran van szükség meghatározásokra. Élvezetek a mozaikok definíciói, azok is, amelyek a formális logika szabályait követik, s azok is, amelyek szabadabbak, teljesebbek, ékeesebbek, tehát retorikai definíciók. „Autós olvasóim – de talán a nem autósok is – bizonyára tudják, mik azok a *fekvő rendőrök*: a járműforgalom lassítására létesített mesterséges útakadályok. Ezek az útestesten keresztben fekvő betonhurkákon csak nagy nehezen zötykölődik át a gépkocsi, közben a vezető szükségképpen lelassít. Mire újból felgyorsíthatna, jön is a következő fekvő rendőr, és így tovább.” (275) Új szavakat is tanulhatunk a mozaikokból, ilyen a *jukker*, a *hajóvonta* és a *dalmos*.

Méltán jelent meg a Nyelvi mozaik a nyelvészeti segédkönyvek sorozatában. Azért, mert a filológiai szakértelmével és pontossággal megírt kis tanulmányok igazi nyelvészeti alkotások, tudományos munkák, még akkor is, ha Gombocz és Lazicius nem tartotta a nyelvművelést tudománynak. Egyébként ez effajta írások források is a jövő nyelvtörténete számára. Száz év múlva például, ha egy diák érdeklődik az *agyra gyűr* frazéma eredetéről, akkor itt megtalálja. Továbbá azért, mert ezek a mozaikok igen jól használhatók a nyelvművelés és a stílisztika tanításában, jómagam is hálás vagyok a sok kitűnő példáért, melyekkel felfrissíthetem megunt példatáramat.

A mozaikok olvasóinak kellemes időtöltést, a szerzőnek pedig még sok-sok mozaikkövecske felfedezését és a stílusközpontú nyelvészet további művelését kívánom. Páskándi Géza szavai kívánkoznak ide: „A stílus anyanyelvi hazánkból magunk számára kiszakított, kikerekített apró kertnyi nyelvszokás, magaviselet, szellemi-nyelvi kacérság, kihívás. Szellemi levegő a röppenő gondolatnak: anyanyelv. A stílus a madár: úgy van megépítve, hogy felszállhasson, repüljön” (Mesterek kortárs szemmel. Bp.: Kráter Műhely egyesület, 2005, 176).

A. Jászó Anna

Beszédészlelési és beszédmegértési zavarok az anyanyelv-elsajátításban

Szerkesztette Gósy Mária

Budapest: Nikol Kkt. 2007. 334 old.

Nyelvészeknek, pszichológusoknak, pedagógusoknak, logopédusoknak, gyógypedagógusoknak, egyetemi hallgatóknak, szülőknek és mindazoknak ajánlja a szerkesztő, Gósy Mária ezt a vastos, 324 oldalas kötetet, tehát mindazoknak, akik a könyvben lévő témakörök friss tudományos ismeretei iránt érdeklődnek. Az érdeklődők körébe feltétlenül bele kell tartozniuk az anyanyelvi tankönyvek szerzőinek. Valóban széles körű érdeklődésre tarthatnak számot a saját kutatásokon alapuló tanulmányok, legalább három okból. Először is, több tudományterületet ölelnek fel, aztán jól lehet őket használni az egyetemi oktatásban, végezetül ismeretükben olyan terápiákat lehet tervezni, amelyekről javulás várható a problematikus gyerekek anyanyelv-elsajátításában.

A kötetet Gósy Mária áttekintése vezeti be „Az anyanyelv-elsajátítás folyamatairól”, a magzati élet-től az írott anyanyelv megtanulásáig.

A tanulmányok témái a hallástól a tanulásig ívelnek. Az első fejezet „A beszédfeldolgozás fiziológiai háttere és diagnosztikája” címet viseli, az élén Csépe Valéria „A beszédészlelés kritikus kérdései és a beszédészlelés fejlődése 'neuro'-nézetből” című tanulmánya áll, mely bemutatja az akusztikus jelek és a beszédhangjellemzők feldolgozásáért felelős agykérgi modellt. Fent Zoltán tanulmánya a hallószervvel és a hallás folyamatával foglalkozik, Imre Angéla pedig az anyanyelv-elsajátítás vizsgálatával. A második fejezet szorosan kapcsolódik az előzőhöz, témája a beszédfeldolgozás és a hallásbővítés (Bombolya Mónika, Gósy Mária és Horváth Viktória, Schneider Júlia és Simon Ferenc). A harmadik fejezet beszédproduktions zavarokkal küszködő gyerekek beszédfeldolgozását kutatja (Bóna Judit, Gósy Mária, Rosta Katalin és Schuchné Rumpfi Henriette, Horvát Viktória). A negyedik fejezetet az olvasási nehézség és a diszlexia kérdéskörének szentelték a szerzők. Az olvasási nehézség és a diszlexia különbségeit Csépe Valéria tanulmánya tárgyalja, majd a beszédmegértés és az olvasás összefüggéséről, a

diszlexiás és a tipikus fejlődésű gyermekek beszédfeldolgozásának vizsgálatáról, valamint az olvasási nehézség és a diszlexia, valamint a beszédfeldolgozás kapcsolatáról olvashatunk (Imre Angéla, Grácsi Tekla Etelka, Grácsi Tekla Etelka – Gósy Mária – Imre Angéla). A következő fejezetben Gósy Mária „Az értelmi képesség és a beszédpercepció folyamatok összefüggései”-t elemzi, hasonló a témája Macher Mónika tanulmányának is. A továbbiakban a beszédfeldolgozási nehézségekről (Bóna Judit, Horváth Viktória, Markó Alexandra, Gerlczkiné Schéder Veronika), valamint a beszédfeldolgozás fejlesztési lehetőségeiről van szó (Sósné Pintye Mária és Melegné Steiner Ildikó és Csabay Katalin). Számos vizsgálat a GMP-diagnosztikán alapul, sokuk közép-pontjában a három kulcspozíciójú terület: a fonológiai észlelés, a szeriális észlelés és a szövegértés áll.

Az egyetemi-főiskolai oktatásban, elsősorban a doktori iskolákban és a pszicholingvisztikai szemináriumokon lehetnek elmélyülést kívánó olvasmányok a kutatási beszámolók, elsősorban nívómaik miatt, de az általuk közvetített naprakész hazai és külföldi szakirodalom miatt is.

A tanulmányok többsége kijelöli a terápia lehetőségeit, lényeges a beszédpercepció zavarok korai felismerése, s ennek nyomán a terápia korai megkezdése, valamint a tipikusan fejlődő gyerekek olvasástanításában az előkészítő fejlesztés.

A könyv kiállítása gondos, ábrái szemléletesek és szépek. A borító – mert ez is fontos a kézbe vett könyv esetében – élénk zöld, a remény színe. Talán nem véletlenül, hiszen reménykedhetünk abban, hogy ezeket a rejtett folyamatokat jobban megismerjük, s a jövőben segíthetünk a különféle anyanyelv-elsajátítási zavarokkal küszködő gyerekeken. Kíváncsinos volna az is, hogy az újabb anyanyelvi programok készítői kézbe vegyék ezeket a tanulmányokat, s felülvizsgálják eddigi megoldásaikat. – Köszönet a hasznos tanulmányokért.

A. Jászó Anna

Segédkönyv a hangtan oktatásához

A magyar beszéd kiejtési sajátosságainak, hozzákapcsolódási jellegzetességeinek vizsgálati lehetőségeit a szakirodalom messze nem merítette még ki. Születtek ugyan már összefoglaló áttekintések és részletes elemzések is a témában, a mássalhangzó-kapcsolatok ejtési sajátosságait és azok akusztikai következményeit rendszeresen még nem tárgyalták. Ezt a hiányt pótolja Olasz Gábor legújabb könyve, amely *Mássalhangzó-kapcsolódások a magyar beszédben* címmel jelent meg a Tinta Könyvkiadó *Segédköny-*

vek a nyelvészet tanulmányozásához című sorozatának 72. köteteként (Budapest, 2007).

A 265 oldalas kötetben a bevezetést módszertani fejezet követi, majd a 2, 3, 4 és 5 elemű mássalhangzó-kapcsolatok akusztikai elemzése olvasható képzési jegyek szerinti osztályozásban. A hatodik fejezetből megismerhetjük a könyvhöz szervesen hozzátartozó interaktív honlapot, a függelék pedig gyakorlási eloszlásokat, szólistákat tartalmaz.

A könyv lexikonszerű kézikönyvnek készült, ezért nem szükséges folyamatosan olvasnunk – a több hangkapcsolatra is érvényes megállapítások mindegyiknél külön-külön megtalálhatók, ezért céltartalmat használhatunk is alkalmas. Keresni azonban nemcsak a könyvben lehet, hanem a már említett honlapon is. Itt a keresés eredményeként a mintaszavak időszerkezetét láthatjuk, majd kosárba téve a kiválasztott szavakat, meghallgathatjuk őket, megnézhetjük a hullámformát, a hangszínképet, az intenzitásgörbét, kijelölhetünk és tovább vizsgálhatunk szövegeket.

Végül a kötet végén található függelékben remek példákat találhatunk többek között négyelemű

mássalhangzó-kapcsolatokra, mint amilyen a *filmklub*, a *szárnypróbálgatás* vagy éppen a *hangspeciálista*. A nem szakfontotikus olvasók érdeklődésére – az adatbázis mellett – talán a könyvnek ez a része tarthat leginkább igényt. A magyar nyelv oktatásához is könnyen található – sok más mellett – olyan példákat, ahol a hasonulási folyamatok több hangnyi hatókörben működnek (pl. *búzalizsból, liftben* – ejtsd: *búzalizdból, livdben*).

A könyv és az internetes adatbázis – amellet, hogy információgazdagsága révén sokat tanulhatunk belőle – jó ötleteket is adhat a kutatók számára a mássalhangzók koartikulációjának vizsgálatához.

Markó Alexandra

Navracsics Judit: A kétnyelvű mentális lexikon

Talán nehezen tudnék még egy olyan nyelvészeti témát említeni, ami annyi nem-nyelvész figyelmét is felkelti, mint a nyelvelsajátítás. Amíg 20-30 évvel ezelőtt Magyarországon különlegesnek számított, ha valaki több nyelven is meg tudott szólni, addig bátran állíthatjuk: a 21. században és a mai globalizált világunkban egyre nehezebben boldogulunk használható nyelvtudás nélkül. Vágyunk arra, hogy sikeres nyelvhazánálók legyünk, s ezért sokat is teszünk, miközben keressük a nagy titkot, hogyan feleljünk meg minél jobban ennek a kihívásnak, és lessük azokat, akik nálunk ebben a folyamatban sikeresebbek. Talán ez lehetett az egyik motivációja Navracsics Juditnak is, amikor sok-sok évvel ezelőtt elkezdte vizsgálni a kétnyelvűség kérdését, majd megírta a már klasszikusnak számító művét, *A kétnyelvű gyermeket*. A kutatások azonban ezután is folytatódtak, e munka összegzéseként született *A kétnyelvű mentális lexikon* című kötet.

A kétnyelvűség kutatásának a magyar nyelvterületen is van hagyománya, de a tanulmányok többsége a kérdést szociolingvisztikai szempontból közelíti meg. Navracsics Judit könyve abban segíti az olvasót, hogy minél alaposabban megismerjük a kétnyelvű beszéd folyamatokat, képet kapjunk a több nyelvet használók beszédprodukciónáljáról és -percepciónáljáról, és így a kétnyelvűséget természetes állapotként fogadhatjuk el. A mű újdonság, hiszen Magyarországon a kétnyelvűség pszicholingvisztikájáról még nem jelent meg ilyen átfogó munka (leszámítva a szerző korábbi könyvét).

A könyv 12 szerkezeti egységben dolgozza fel a címben megjelölt témát; ezek közül 9 tartalmi, ehhez csatlakozik a felhasznált irodalom, ill. a név- és tárgymutató. A Bevezetés foglalkozik a kétnyelvűség terminusának meghatározásával, elhelyezi a témát a mai kutatások sorában, és bemutatja a kísérletekben részt vevő személyeket, majd az első két fejezet ad elméleti háttérrel a későbbiekben részletezett vizsgálatokhoz. Az ezt követő fejezetek mindegyike egy-egy kérdést vet fel a mentális lexikon működésével

kapcsolatban, majd az idekapcsolódó aktuális szakirodalmi ismertetés után következnek a konkrét kísérletek, amelyek segítenek állást foglalni a vizsgált problémában, pl.: a színmegnevezési teszt nyújt adatokat arra, vajon közös vagy elkülönült-e a két nyelv szókincsének tárolása, a képmegnevezés és a vizuális stimuluson alapuló asszociációs teszt vizsgálja, hogy független-e a jelentés a felszíni formától (azaz ugyanazok a gondolatok jutnak-e eszünkbe, ha a *szék* vagy a *chair* szót halljuk), szóasszociációs tesztekkel pedig arra a kérdésre keressük a választ, vajon meghatározó-e a tárolásban a kétnyelvű személy által beszélt nyelvek típusa és a kétnyelvűség fajtája (korai vs. késői kétnyelvűség), ill. milyen kapcsolatok fedezhetők fel a mentális lexikon egységei között. Az utolsó előtti tartalmi fejezet 4 képegyényt ismertet, aminek segítségével a kísérleti személyeknek narratív szöveget kellett létrehozniuk az általuk ismert nyelveken. Az így rögzített felvételek kiváló alapot nyújtanak a deklaratív és a procedurális memória, valamint a megakadásjelenségek vizsgálatára. A véleményformálást segíti az empirikus eredmények részletes feldolgozása és az összefoglalás. A tartalmi fejezetek sorát a kutatási eredményekből levonható általános következtetések ismertetése zárja.

Ha valakinek nincs ideje vagy lehetősége végigolvasni az egész könyvet, de érdeklődik a kétnyelvűségről kialakult álláspontok és az empirikus vizsgálatokból nyerhető legújabb eredmények iránt, annak mindenképpen meg kell ismerkednie legalább ezzel az összegző fejezettel. Aki azonban komolyabban foglalkozik a pszicholingvisztikai kutatásokkal, annak kihagyhatatlan, mondhatnám kötelező az egész művet feldolgozni, hiszen minden sora tanít: megmutatja, milyen gazdag is lehet a vizsgálatok téra, hogyan kell megtervezni és kivitelezni egy kísérletet, értékelni a kapott eredményeket, levonni a következtetéseket, s mindezt teszi tudományos, de ugyanakkor jól érthető stílusban.

Szívből ajánlom a könyvet nyelvészeknek, kutatóknak, hogy megismerhessék a legújabb kutatási

eredményeket és bővíthessék elméleti tudásukat a kétnyelvűséggel kapcsolatban, valamint a nyelvtanároknak és a nyelvek elsajátításával foglalkozó érdeklődőknek, remélve, hogy a feltárt összefüggések és új ismeretek segítségével a gyakorlatban is sikere-

sebbé válhat a nyelvoktatás és nyelvtanulás Magyarországon.

Imre Angéla

Oskolák és katedrák

Az iskolásfüzetet idéző könyvborítón mutogató gyerekek. Furcsa, vicces mozzulatok. Vajon mit jelentenek? A mai 70-80 évesek még élénken emlékeznek rá, hiszen ezzel a – hangokat kézjelekkel összekötő – módszerrel évtizedeken át tanultak hazánkban olvasni. Ez a fonómimika, melynek meghonosítója Tomcsányiné Czukrász Róza tíz esztendőn át oktatta a nebulókat az első mátyásföldi elemi iskolában.

Többek közt erről is olvashatunk az *Oskolák és katedrák* című könyvben, mely a főváros XVI. kerületét alkotó egykori községek – a több száz éves Cinkota, valamint az alig száz esztendő múltú Rákosszentmihály, Mátyásföld és Sashalom – oktatásának történetébe nyújt bepillantást a XVIII. századtól az 1950-es évekig. Milyen nehéz volt a XIX–XX. század fordulóján önéből nép- és polgári iskolákat alapítani a frissen létrejött településeken? Hogyan került leánynevelő intézet a földesúri parkba? Miként költözött tanítóképző a kis vidéki faluba? És hogyan nyithattott polgári iskolát Mátyásföldön egy „iskola-alapítási lázban” szenvedő leánykereskedő?

Benedek Ágnes szerkesztő a könnyed, népszerűsítő stílus mellett nagy hangsúlyt helyez arra, hogy a fellelhető iratok, értesítők, évkönyvek, korabeli újságcikkek alapján hitelesen szóljon az intézmények létesítésének időpontjáról, az iskolák építése körüli községi vitákról, a fenntartás nehézségeiről, és kiragad néhány érdekességet működésükből. Felidézi az egykor ott oktató kiemelkedő tanító-személyiségek emlékét, mint a szigorú tekintetű Tabódy Ida igazgatót, aki Magyarország első női díszpolgára volt, a világháború előtt az egykor általa vezetett tanítóképző előtti teret róla nevezték el, ma pedig sírját – melyen már kidőlt a kereszt – senki sem gondolja.

A mintegy nyolcvan kép többsége archív fotó épületekről, diákcsoportokról, ezek főként a könyv illusztrálására meghirdetett gyűjtőpályázatból és kiállításról származnak.

A Kertvárosi Helytörténeti Füzetek sorozatban megjelent kiadványt december 20-án 18 óraker mutatják be a Sashalmi Könyvtárban (Budapest XVI. Veres Péter út 53.)

ÖTLETTÁR

Rovatvezető: Raátz Judit (Gödöllő, Lovarda u. 28. 2100)

Az alábbi, az órákon a nyelvi játékok alkalmazására buzdító összefoglalót *Csizma Katalin* tanárnőtől kaptuk.

Ma már nagyon sok kiadvány, könyv áll rendelkezésünkre, ami segítségünkre lehet az anyanyelvi nevelés játékosá tételeiben. Csupán néhány cím: Grétsy László: *Anyanyelvünk játéka* 1974.; Hernádi Sándor: *Nyelvi próbák* 1982.; Hernádi Sándor: *Stílusiskola* 1977.; Hernádi Sándor: *Szórakoztató szóra készítő* 1987.; Vargha Balázs: *Játsszunk a szóval!* 1972.; Forgács Erzsébet: *Nyelvi játékok* 2005.

Nemcsak kész játékokat, játékos feladatokat használhatunk fel a tanítás során, hanem ezeket át is alakíthatjuk, vagy teljesen új játékokat is kitalálhatunk. Biztathatjuk a tanulókat is, hogy készítsenek játékos feladatokat egymás számára – valamelyik feladat mintájára, vagy szabadon egy megadott témakörhöz kapcsolódóan.

Grétsy László felosztását követve lássunk most néhány példát az anyanyelvi órán jól használható nyelvi játékokra:

1. Helyesírás-fejlesztő játékok

- Idetartozik a sokféle változatban ismert helyesírási totó.
- Írd le kétféleképpen! Annak ötletes példákkal való tudatosítása, hogy ugyanaz a mondat teljesen más lesz attól függően, hogy a mássalhangzó-hasonulást figyelembe vesszük-e vagy sem: *A királylány megjedte a lovaktól (lovagtól). A falazók mindent kicsempésztek (kicsempéztek). Kaptam egy levelet az apától (apádtól). Egy mézfolt (mézfolt) van a kabátodon.*

2. Akusztikus (hangzással kapcsolatos) játékok

Nyelvtörők. Többszöri gyors elmondásuk a diákok által kedvelt, ugyanakkor pedig a jó artikulációt elősegítő játékos feladat. *Fekete bikapata kopog a fekete patikaköveken. Egy kupac kopasz kukac meg egy kupac kopasz kukac az összesen két kupac kopasz kukac. Nem minden szarka farka tarkabarka, csak a tarka farkú*

szarka farka tarkabarka. Egy icike-picike pocok pocakon pöckölt egy másik icike-picike pockot, mire a pocakon pöckölt icike-picike pocok pocakon pöckölte az öt pocakon pöckölő icike-picike pockot.

3. Szavaink jelentése

- Ellentétek (egy betű, hang megváltoztatásával) öröm — üröm; hajdan — majdan; nyereség — vereség; tárt — zárt; gyász — nász; fűtés — hűtés stb.

Ugyanez egy betű (hang) elvételével vagy hozzátoldásával: fosztogat — osztogat; enyészet — tenyészet; avul — javul; igazság — gaszág; elvonul — felvonul stb.

- Ellentétek — egy szóban. Olyan szavak bemutatása, gyűjtése, amelyekben intarzaszerűen ellentétek lapulnak: hímzőnő (hím, nő); kapadohány (kap, ad); római (ó, mai); vadveszély (ad, vesz); feljelent (fel, le); bazármityás (zár, nyit); földéhség (föld, ég); fényesszárnyú (fény, árny); vállizület (áll, ül) stb.

4. Szóalkotás, szóalakítás

Szótöbbszörözés magánhangzócsereivel. Néhány példa megadása után a diákoktól várjuk az alkotó ötleteket. Példák: tálal: talál, telet, tolut, tilol, túlél; szokás: szokás, szükös, szikes, szakos, székes; béke: baka, bakó, boka, béka, bika, bukó, baki, be-ki, böki; szelíd: szalad, széled, szőlőd, szálad, szeled (ige), szeled (névszó); stb.

5. Játékos mondatszerkesztés, versjátékok

Dadogós mondatok alkotása. A diákokat olyan mondatok alkotására biztatjuk, melyekben ugyanaz a hangsor legalább háromszor fordul elő egymás mellett. Pl.: *Akik Rigában születtek, lettek lettek. A harisnya nyanya nyakára volt tekerve. Viseld jól magad, ad a dada dadogósnak is! Ez a pirula nem árthat: hat-hat hathat hat-hatós hatással. Baktat a tata Tata tatarozott vára felé.*

6. Játékok szólásokkal, közmondásokkal

Tematikus közmondás- és szólásgyűjtés.

Számok a közmondásokban, szólásokban: *Minden csoda ... napig tart (3); ... dudás nem fér meg egy csárdában (2); ... a magyar igazság (3); ... szónak is egy a vége (100);* stb.

Helynevek a közmondásokban, szólásokban: *Több is veszett ... (Mohácsnál); Egyszer volt ... kutyavásár (Budán); Minden út ... vezet (Rómába); Él, mint Marci ... (Hevesen)* stb.

7. Találékony- és fantáziafejlesztő nyelvi játékok

- Anagrammajátékok. Számos fajtájuk van, pl. egy névből kirakni a név viselőjének foglalkozását (*Tasi Kornél — klarinétos; Főző Endre — főrendező; Márton Arisztid — adminisztrátor; Koszta Kató — szakoktató* stb.); vagy valamely megadott szóból egy keresztnévet (*szálló — László; kelta — Tekla; bogár — Gábor; tied — Edit; elérem — Elemér; magad — Magda*; stb.).

- Intarziajátékok. Ezekről is bőven olvashatunk a nyelvi játékokat tartalmazó gyűjteményekben. Grétsy László példájában tíz keresztnév lapul meg intarzaszerűen: *Végre már tavaszodik. Nem kell a kabát. A nap sugarai még ferdén esnek, de a felhőhasadékokon rád kacsint a napsugár. Hamar elő a hátizsákot! Alig várjuk már az új évad első kirándulását. Labdát kergető fiúk rohannak az erdei tisztásokon. Lányok nevetgélnek a tóparton. Árad a nóta és árad a dal. Senki sem indul haza egy szép tavaszi csokor nélkül. (Márta, Ella, Dénes, Konrád, Izsák, Éva, Anna, Kató, Sára, Kornél)*

Az intarziajátékok új, érdekes típusa, hogy egy-egy mondat kipontozott helyére be kell írni a kihagyott részt, pl. a következő példákban egy állatnevet: *Az ör. . . . kezett meg (egér). Ez a. . . . gadta torkon (zebra). Az apa tom. részeg (bolha). Min. rokonaira maradt (denevér).* Stb.

- Palindromjátékok. A játék lényege olyan szavak, nevek, mondatok kigondolása vagy — megadott definíció alapján — megtalálása, amelyek visszafelé vagy ugyanúgy olvashatók, vagy egészen más szót, mondatot adnak. A játék-szakirodalom ebben is gazdag. Grétsy László feladványában a következő mondatokat egy-egy olyan szóval kell befejezni, amely oda-vissza ugyanaz: *A vegetáriánusnak zöldség meg gomba az. (eledele). Ékszerben jobban szeretem a karkötőt a. (láncnál). Sürgősen a nagymamámhoz kell. (mennem). Minden készen van, már az árcédulákat is. (kíthetik). Szokásom a vonatból zsebkendővel. (intetgetni). Legkedvesebb nyári sporteszközöm a. (kajak).* Stb.

Ez csupán egy kis ízelítő abból a számtalan játékból, ami segítségünkre lehet a nyelvten és helyesírás tanításakor. A nyelvi játékokról szóló könyvekben igen sokféle játékos gyakorlatot találunk, de fontosnak tartom azt is, hogy a tanár is kreatívan, találékonyan közelítsen a nyelvhez, s örömet lelje a nyelvi játékokban, hiszen így tudja hitelesen közvetíteni a nyelvvel való foglalkozás örömét.

Továbbra is várjuk bármilyen jellegű ötleteiket, amelyek érdekesebbé, változatosabbá tehetik a magyarórákat. Levelüket az alábbi módokon folyamatosan küldhetik a rovatvezető címére: 1. postai úton: Raátz Judit 2100 Gödöllő, Lovarda u. 28.

2. e-mailen: raatz.judit@vnet.hu

